

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU SÖZLEŞMESİ VE DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASI

*United Nations Convention on Law of the Sea and Protection of the
Marine Environment*

Yrd. Doç.Dr. Şule ANLAR GÜNEŞ*

GİRİŞ, I. DENİZ HUKUKU KONFERANSLARI, II. BM ÜÇÜNCÜ DENİZ HUKUKU KONFERANSI (1973-1982), A. Konferansta Benimsenen Müzakere Yöntemi ve Karar Alma Sürecinin Özellikleri, B. BMDHS'nin Genel Özellikleri, C. Türkiye'nin 1982 BMDHS Hükümleri Karşısındaki Tutumu, III. BMDHS VE DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASI, A. Genel Olarak, B Deniz Çevresi ve Kirlenme Kavramları, C. Devletlerin Yetki ve Yükümlülükleri, 1. Genel Yükümlülük ve Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi, 2. İşbirliği Yükümlülüğü, 3. Standard Oluşturma ve Uygulamaya Koyma Yetkisi, 4. Önem Arz Eden Diğer Haller, a. Sorumluluk Hukukuna İlişkin Düzenleme, b. Teknik Yardım, c. Sürekli Gözleme ve Çevresel Etki Değerlendirmesi, IV.BMDHS İLE GÜNDEM 21 ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLER, V. DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASI VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ, **SONUÇ**

ÖZET

1982 tarihli BMDHS (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi) denizlerle ilgili yüzü aşkın soruna ve bu arada deniz çevresinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin, evrensel düzeyde kabul edilen kurallara yer vermektedir. Uluslararası deniz hukukunun gelişiminde önemli bir dönüm noktasını ifade eden bu düzenleme, parçalı bir görünüm içinde olan

* ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

deniz çevresinin korunmasına ilişkin kurallar bakımından da genel bir çerçeve oluşturmaktadır. BMDHS'nde yer alan deniz çevresinin korunmasına ilişkin kurallar üzerinde, küresel çevre politikalarının gelişiminde önemli bir kilometre taşı olan 1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı -Stockholm Konferansı- esin kaynağı olmuştur. Stockholm sürecinden önemli ölçüde etkilenilerek kaleme alınmış olan BMDHS'nin ilgili hükümleri, 1992 tarihli Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı -Rio Konferansı- süreci ile de etkileşim içinde olmuştur. Rio Konferansı sırasında kabul edilen beş temel belge içinde en geniş kapsamlısı olan ve 21.Yüzyıl çevre politikalarına yön vermek üzere detaylı düzenlemelere yer veren Gündem 21'in "Okyanusların Korunması ve Yönetimi" Başlıklı 17. Bölümü, büyük ölçüde BMDHS'nin XII. Kısım hükümleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada BMDHS'nin genel özellikleri ile deniz çevresinin korunması ve muhafasına ilişkin hükümlerinin, Türkiye'nin konumunu da içerecek şekilde irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: BMDHS, Gündem 21, Rio Konferansı, Deniz Kirlenmesi, Bayrak Devleti, Kıyı Devleti, Liman Devleti, İnsanlığın Ortak Mirası, Çevrenin Korunması, Deniz Çevresi, Kirlenme

ABSTRACT

The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) which is considered to be a '**Constitution for Oceans**' provides a legal framework for the governance of oceans on more than one hundred issues. It is regarded as a turning point with respect to protection and preservation of the marine environment which has been traditionally regulated by a variety of international legal treaties and therefore having a fragmented nature. The content of the provisions of UNCLOS with respect to the marine environment has been greatly influenced by the 1972 Stockholm Conference on Human Environment, which was considered to have been a milestone in the development of international environmental politics. The continuous interplay between international environmental politics and UNCLOS can also be traced in relation to the 1992 Rio Conference (United Nations Conference on Environment and Development-UNCED) as well. Agenda21, one of the five outcomes of the Rio Conference, represents the most comprehensive document that has been most shaped by UNCLOS. Chapter 17 of Agenda 21, entitled briefly "Protection of the Oceans, All Kinds of Seas, Including Enclosed and Semi-Enclosed Seas and Coastal Areas" which was prepared based on Chapter XII of UNCLOS, goes beyond it and incorporates new dimensions into the marine environmental protection. The purpose of this study is to have a closer look to UNCLOS with respect to the protection of marine and coastal environment including the position of Turkey.

Keywords Agenda 21, Coastal State, Flag State, Marine Pollution, Port State, UNCED, UNCLOS, Common Heritage of Mankind, Protection of Environment, Marine Environment, Pollution

GİRİŞ

Uluslararası deniz hukukunun başlıca alanlarından biri deniz kirlenmesinin kontrolü, etkilerinin azaltılması ve ortadan kaldırılmasıdır. Doğası gereği son derece karmaşık olan bu konu, uluslararası hukuk disiplini içinde esnek ve gelişime açık kuralların varlığını gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler öncülüğünde gerçekleştirilen Birinci ve İkinci Deniz Hukuku Konferanslarında deniz kirliliği üzerinde fazlaca durulmamış, sadece 1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nde petrol ve radyoaktif atıklar nedeniyle ortaya çıkan kirlenmelerde devletlere düşen yükümlülükler konusunda düzenlemelere yer verilmiştir.¹ 1972 tarihli Stockholm Konferansı'nda kabul edilen tavsiye kararlarında ise, deniz çevresi ile ilgili olarak, tüm kirlilik kaynaklarını ve çeşitlerini içeren kapsamlı hukuksal düzenlemelerin eksikliğine değinilerek, devletlere tavsiyelerde bulunulmuştur. Stockholm Konferansı'nda alınan karar uyarınca kurulan UNEP (United Nations Environmental Programme-Birleşmiş Milletler Çevre Programı) deniz çevresinin korunması bakımından önemli gelişmelerin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. UNEP Yürütme Konseyi'nin ilk toplansında alınan karar uyarınca, denizlerin ve okyanusların çevresel yönden korunmasının önemi nedeniyle UNEP bölgesel deniz programlarının başlatılmasına karar verilmiştir. 1975 yılında Akdeniz Eylem Planının kabul edilmesi ve 1976 yılında programın hukuksal çerçevesinin tamamlanması ile birlikte yürürlüğe konulan UNEP Bölgesel Deniz Programları, benzer nitelikteki programlar için model oluşturmaktadır².

Deniz çevresinin korunmasına ilişkin uluslararası hukuk kuralları, karmaşık bir sözleşmeler ağı içinde gelişmiştir. Genelde parçalı ve dağınık bir görünüm içinde olan tüm bu düzenlemelerin, daha çok *ad hoc* şekilde, bazı deniz kazalarının ortaya çıkması sonucu veya muhtemel çevre sorunlarını önlemek amacıyla yapıldığı görülmektedir. BMDHS ile birlikte deniz çevresinin korunması ve muhafazası için ilk kez geniş kapsamlı ve küresel bir düzenleme kabul edilmiştir³. Deniz hukukunun anayasası olarak da kabul edilen Sözleşme ile deniz çevresinin karşı karşıya bulunduğu

¹ Knight G./Chiu H. (1991) The International Law of the Sea, Elsevier Publications, London, s. 666.

² UNEP Bölgesel Deniz Programları ve Akdeniz örneği için bkz. Sav Özden (2000), Akdeniz Deniz Çevresinin Korunması ve Bölgesel Bir Düzenleme Örneği, Turhan Kitabevi Yayını, Ankara, ayrıca bkz. Güneş Şule (2005), "Mediterranean Environmental Programme", Proceedings of the Seventh International Conference on the Mediterranean Coastal Environment, 25-29 October 2005, s. 95-102.

³ 1982 BMDHS metin içinde **Sözleşme** olarak da anılacaktır.

çevresel tehdid, hemen hemen bütün boyutları ile gözönüne alınmakta ve bu çok geniş kapsamlı konuya ilişkin genel yükümlülükler yer verilerek, evrensel bir standard oluşturulmaya çalışılmaktadır. Deniz çevresinin korunmasına yönelik diğer sözleşmeler bakımından da, BMDHS'nin XII. Kısmı, "Temel Çerçeve" teşkil etmektedir (BMDHS md.237 f. 2).

Bu çalışmada BMDHS'nin müzakere edilme süreci ve kapsamı genel özellikleriyle irdelendikten sonra, deniz çevresinin sürdürülebilir kullanımına ilişkin hükümleri, çevre hukuku alanında küresel düzeyde yaşanan gelişmeler ve Gündem 21 in 17. Bölümü ile etkileşimleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına yönelik pozitif hukuk düzenlemelerinin irdelenmesi olmakla birlikte, BMDHS'nin uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin getirdiği yeni düzenle ilgili değerlendirmeler yapılma gereği de duyulmuştur. Uluslararası çevre hukuku alanında yapılan sözleşmelerde, uyuşmazlıkların giderilmesi bakımından genelde benimsenen yöntem '*soft settlement*' olarak adlandırılan, tarafların karşılıklı görüşme ve müzakereler yoluyla sorunlarına çözüm getirmeleri iken, deniz çevresinin korunmasına ilişkin başlıca öneme sahip bazı sözleşmelerde, uyuşmazlıkların çözümlenmesi konusunda BMDHS ile getirilen yeniliklerin sözleşme kapsamına alınması gibi bir eğilim olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, BMDHS'nin XV. Kısım hükümleri ile getirilen zorlayıcı yargı yolları ve yine BMDHS hükümleri gereğince kurulan ve on yıldır çalışmalarını sürdüren UDHM (Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi), Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümleri bakımından olduğu kadar, uluslararası çevre hukuku alanında yürürlükte olan diğer sözleşmeler bakımından da önemli hale gelmiştir. Çalışma kapsamı içinde ele alınan mahkeme kararları söz konusu olduğunda, deniz çevresinin korunmasına ilişkin tüm kararların derinlemesine ele alınması mümkün ve gerekli görülmediği için, doktrinde önem atfedilen üç karar üzerinde durulmaktadır. İhtiyati tedbir taleplerine ilişkin olan bu kararların başlıca özelliği, BMDHS hükümleri gereğince 1996 yılında göreve başlayan UDHM tarafından verilmiş olması ve Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına kurallarının ilk uygulamalarına ilişkin örnek teşkil etmeleridir.

Çalışmada benimsenen yöntem söz konusu olduğunda, Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı, BMDHS, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Stockholm Bildirgesi, Ortak Geleceğimiz Raporu, Gündem 21'in deniz hukukuna ilişkin bölümü ile UDHM kararları ile ilgili değerlendirmelerde, konferans tutanakları, sözleşme ve esnek hukuk metinleri şeklindeki birincil kaynakların doğrudan incelenmesine dayalı değerlendirmeler yapılmış, konu ile ilgili doktriner tartışmalar konusunda ise, makalenin kapsam ve boyutlarının elverdiği mümkün olan çeşitlilik içinde, uluslararası hukuk yazarlarının eserlerinden yararlanılmıştır.

I. DENİZ HUKUKU KONFERANSLARI

Yüzyıllar boyu örf ve adet hukuku biçiminde gelişen deniz hukuku kurallarının tedvinine yönelik ilk girişimler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Bu yöndeki çalışmaların ilk örnekleri, 1873 yılında bu amaçla kurulmuş olan, Uluslararası Hukuk Derneği (*International Law Assosiation*) ve Uluslararası Hukuk Enstitüsü (*Institut de Droit International*) tarafından gerçekleştirilmiştir⁴. Erken tedvin çalışmalarının etkisiyle, deniz hukuku alanında örf ve adet hukuku kurallarının yanısıra andlaşmalar hukuku kuralları da önemli bir yer edinmeye başlamıştır. 20. yüzyılda deniz hukukunun tedvini ve tedrici gelişimi bakımından 1939 tarihli La Haye Kodifikasyon Konferansı'nın yanısıra, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın öncülüğünde düzenlenen Deniz Hukuku Konferansları önem taşımaktadır. 24 Şubat-28 Nisan 1958 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan Birinci Deniz Hukuku Konferansı, bir taraftan bu alanda mevcut olan örf ve adet hukuku kurallarının tedvinini sağlarken, öte yandan yeni kavram ve kurallar kazandırma yoluyla, uluslararası deniz hukukunun tedrici tekamülüne hizmet etmiştir. Cenevre Deniz Hukuku Konferansı sırasında deniz hukukunun temel konularına ilişkin olarak dört temel andlaşma ve bir de ek protokol kabul edildiği görülmektedir⁵. 1960 yılında, Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler İkinci Deniz Hukuku Konferansı ise, toplanma nedenlerine (karasularının genişliği konusunun karara bağlanması gibi) cevap oluşturacak herhangi bir sonuç elde edilemeden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1973-1982 yılları arasında düzenlenen BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı ise, BMDHS'nin kabulü ile sonuçlanmıştır. Deniz hukukuna ilişkin tüm bu gelişim süreci içinde örf ve adet hukukunun yanısıra, andlaşmalar hukukunun giderek ağırlık kazanması, esas olarak 1958 Birinci Deniz Hukuku Sözleşmeleri ve BMDHS ile gerçekleşmektedir.⁶

İkinci Deniz Hukuku Konferansı sonrasında meydana gelen siyasi

⁴ Caminos H./Molitor Michael R. (1985), "Progressive Development of International Law and the Package Deal", AJIL (American Journal of International Law), Vol. 79, No. 4, s. 871.

⁵ Türkiye 1958 yılında kabul edilen Cenevre Sözleşmelerinin (Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Kıta Sahaneliği Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi, Balıkçılık ve Açık Denizlerin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme) hiçbirini kabul etmemiştir. Birinci Deniz Hukuku Konferansı ve sonrasındaki gelişmeler ve konferans sırasında kabul edilen metinlerin Türkçe çevirisi için bkz. Lütem İlhan (1959), Deniz Hukukunda Gelişmeler, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, 137, Ankara. ayrıca bkz. Gündüz Aslan (1998), Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Geliştirilmiş 3.baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, s. 347-365.

⁶ Üçüncü Deniz Hukuku Konferansının aktif bir katılımcısı olan Türkiye BMDHS'ni imzalamamış ve onaylamamıştır, dolayısıyla Sözleşme hükümleri Türkiye'yi bağlamaz. Sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz. Özman Aydoğan (1984), 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayını, Bozkurt Enver (2007), Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, 4. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, s. 199-260, ayrıca bkz. Gündüz Aslan, s. 370-373.

gelişmeler sonucu daha önce sömürge yönetimi altında bulunan bir çok ülke bağımsızlığını kazanarak yeni devletler kurmuş, uluslararası hukuku ve uluslararası ekonomik ilişkileri sorgulayan politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Yeni iddia ve söylemlerin ortaya atıldığı bu dönemde, okyanus kaynaklarının kullanımı ve adil paylaşımı konusunda da köklü değişiklikler talep edilmektedir. BM Genel Kurulu'nda Malta Delegatesi Arvid Pardo tarafından ilk kez dile getirilen düşünceye göre, ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz ve okyanus diplerinin münhasıran barışçıl amaçlarla kullanılması ve bu bölgedeki kaynakların insanlığın çıkarları doğrultusunda adil paylaşım esasına göre işletilmesi gereklidir. Pardo 1 Kasım 1967 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı 'tarihi' konuşma ile resmi başlangıç tarihi 1973 olan Üçüncü Deniz Hukuku Konferansının toplanmasına giden süreci de tetiklemiş olmaktadır⁷. Pardo'nun girişimi sonucu ulusal yetki alanları dışındaki deniz yatağı ve okyanus tabanının barışçıl amaçlarla kullanılması konusunda, önemli çalışmalar başlatılmıştır. BM Genel Kurulu'nun 2340 (XXII) sayılı kararı ile 18.12.1967 tarihinde, kurulan *ad hoc* komite, 21.12. 1968 tarihli 2467 (XXIII) sayılı karar ile yerini '**Ulusal Yetki Alanları Dışındaki Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komitesi**' ne bırakmıştır. BM Genel Kurulu tarafından 1970 yılında alınan 2749 (XXV) ve 2750 (XXV) sayılı kararlar ile, uluslararası deniz yatağının 'İnsanlığın Ortak Mirası' olduğu kabul edilmiş ve 1973 yılında yeni bir deniz hukuku konferansı toplanmasına karar verilmiştir⁸.

Deniz yatağında yer alan mineral kaynakların uluslararası toplumun ve insanlığın tümüne ait olduğu ve adil ve paylaşımcı bir uluslararası yönetim modeline göre işletilmesi gerektiği yönündeki anlayış⁹, ekonomik paylaşım modeli olmanın yanısıra güvenlik stratejileri açısından da önem arz etmektedir. 'İnsanlığın Ortak Mirası' kavramı altında somutlaşan bu yaklaşımın, deniz dibindeki kaynakların makul ölçüleri aşan sınırsız kullanımını önleyebileceği gibi, öngördüğü adil paylaşım modeli sayesinde silahlanma yarışını da azaltabileceği ileri sürülmekte ve bu modelin Avrupa Entegrasyonu projesine benzer şekilde hem ekonomik hem de güvenlik açısından olumlu işlevler görebileceği ileri sürülmektedir¹⁰.

⁷ UN Doc. A/6695-1967 ve UN Doc. A/C1/PV/1515, 1516-1/IX/1967. Özman 1986, s. 16.

⁸ Pazarıcı Hüseyin (2003), Uluslararası Hukuk Dersleri, II.kitap, Gözden Geçirilmiş 7.baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 398-399.

⁹ Arvid Pardo tarafından ortaya atılan "İnsanlığın Ortak Mirası" ilkesinin, dünyanın Kuzey ve Güney, Doğu ve Batı şeklinde bölündüğü, soğuk savaş döneminin ekonomik ve siyasi söylemleri ve değer yargıları çerçevesinde kavramsallaştırıldığı, günümüz ekonomik ve siyasi yapısının 1960 ve 1970lerden önemli ölçüde farklılaşmış olması sebebiyle, kavramın hukuksal çerçevesinin günümüz ihtiyaçları çerçevesinde yeniden ele alınması ve geliştirilmesi gerektiği konusunda bkz. Başlar Kemal (1998), The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law, The Hague-Boston-London, Martinus Nijhoff Publishers, s. 81-112.

¹⁰ Borgese'ye göre, ilk aşamada Avrupa kömür ve çelik endüstrilerinin entegrasyonunu

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nın toplanmasında, açık deniz alanlarının altına isabet eden deniz yatağı ve toprak altının hukuksal statüsüne yönelik yeni iddiaların yanısıra, 1960ların ikinci yarısından itibaren, uluslararası deniz hukukunun çeşitli yönlerine ilişkin ortaya çıkan belirsizlik, uyuşmazlıklar ve düzensizlik ortamının da belirleyici olduğu görülmektedir. Karasularının genişliği konusunda ülkelerin birbiriyle çelişen uygulamalar içine girmeleri nedeniyle konunun yeniden ele alınması; balıkçılık hakları bakımından kıyı devletlerinin yetkilerinin niteliği ve kapsamının açık bir şekilde yeniden tanımlanması; denizlerde yapılan bilimsel araştırma faaliyetlerinin tâbi olacağı hukuksal rejimin belirlenmesi; deniz çevresinin korunmasında kıyı devletlerine düşen hak ve yükümlülüklerin içeriği; kıta sahanlığının dış sınırına ilişkin kriterlerin değiştirilmesine yönelik itirazlar gibi çeşitli konuların sonuca bağlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tüm bu konular Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı sırasında ele alınmış ve hukuksal düzene bağlanmış bulunmaktadır.

II. BM ÜÇÜNCÜ DENİZ HUKUKU KONFERANSI (1973-1982)

A. Konferansta Benimsenen Müzakere Yöntemi ve Karar Alma Sürecinin Özellikleri

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı, deniz hukukuna ilişkin yüzü aşkın konunun, önceden hazırlanmış bir sözleşme metni olmaksızın müzakere edildiği, geniş kapsamlı ve bir hayli uzun bir süreç olmuştur. 1973 yılında başlayan konferans, üç ayrı komitenin yürüttüğü çalışmalarla¹¹, 93 hafta,

öngören Avrupa Topluluğu projesi, bir taraftan II. Dünya Savaşı'nda yerle bir olan Avrupa'nın yeniden inşasını temin ederken, öte yandan Avrupa'da silahlanma yarışını ve muhtemel bir savaşı önlemeyi başaran bir barış projesidir. Eğer hayata geçirilebilirse benzer bir işlev, bu kez küresel düzeyde "İnsanlığın Ortak Mirası" kavramı çerçevesinde söz konusu olabilir. Borgese Elizabeth Mann (1998), *The Oceanic Circle: Governing the Seas as a Global Resource*, United Nations University Press, New York, s. 122.

¹¹ Başkanlığı Sri Lanka'dan H.S. Amerasinghe'nin üstlendiği konferans çalışmalarının düzen içinde yürütülmesi amacıyla üç ayrı komite kurulmuştur. Birinci Komite açık deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimiyle ilgili sorunları incelemekle görevlendirilmiştir. Başkanı Kamerun'lu P.B.Engo'dur. Söz konusu komite çalışmalarının sonunda kabul edilen düzenlemeler, Sözleşme'nin Bölge başlıklı XI. Kısmını oluşturmaktadır. Venezuela'lı A.Aguliar'ın başkanlık ettiği İkinci Komitede, 1. ve 3. Komitenin görev alanı dışındaki tüm konulara, deniz hukukunun tüm klasik konularına ilişkin müzakereler yürütülmüştür. Komite başkanlığına daha sonra El Salvador'lu R.Galinda Pohl getirilmiştir. Bu komitede incelenen konular, Sözleşmenin I ila X. Kısımları arasında düzenlenmektedir. Üçüncü Komite deniz çevresinin korunması, bilimsel araştırma, teknolojinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sorunlarını incelemekle görevlendirilmiştir. Başkanlığı Bulgaristan heyetinden Yankov üstlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler Sözleşmenin XII-XIV. Kısımları arasında düzenlenmektedir. Konferansın tarihçesi ve dönem toplantıları konusunda özet bilgi için bkz. *The Law of the Sea, Official Text of the United Nations Convention on the Law of the Sea with Annexes and Index*, United Nations, New York, 1983, s. XX vd., ayrıca bkz. Toluner Sevin, (1984) *Milletlerarası Hukuk Dersleri, Genişletilmiş Üçüncü Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul*, s. 58.

toplam 585 gün boyunca, 157 devletten 3000'e yakın delegenin katılımıyla 9 yıl sürmüş¹² ve bu süre zarfında değişik merkezlerde yapılan 11 ayrı dönem toplantısında¹³ gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, 320 madde ve 9 ekten oluşan nihai Sözleşme metni kabul edilmiştir.

1973 yılında başlayıp, 1982 yılında BMDHS'nin kabulü ile sonuçlanan, BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nda, bir taraftan deniz hukukunun mevcut kurumları yeniden gözden geçirilmiş, öte yandan daha önce hukuksal bir düzenlemenin konusu olmayan yeni kavram ve ilkeler müzakereye açılarak, deniz hukukunda kapsamlı bir reform anlamına gelecek bir çalışma gerçekleştirilmiştir¹⁴.

BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'na katılan devletlerin özellikleri ve konferansın içeriği, tercih edilen karar alma yöntemini de etkilemiştir. Konferansa katılan devletlerin sayısı, 1958 tarihli Cenevre Deniz Hukuku Konferansı'ndan çok farklıdır¹⁵. Sayısal üstünlük az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdedir. Söz konusu asimetrisinin gelişmiş devletler lehinde olmaması, konferans müzakerelerinde sayısal üstünlüğü elinde bulunduran gelişmekte olan devletlere avantaj sağlamaktadır. Bu durum, gelişmiş ülkelerin konferans süreci boyunca gerçek güçleri ile varolmalarını sorunlu hale getirmektedir. Bulunan çözüm konferansın oydaşma (consensus) yöntemi¹⁶ çerçevesinde gerçekleştirilmesi olmuştur, tüm müzakerelerde

¹² Ogle Roderick (1996), "Between the Devil and the Law of the Sea: the Generation of Global Environmental Norms", The Environment and International Relations, Vogler John-Imber Mark F. (eds.), Routledge, London and New York, s.158.

¹³ Konferans oturumları tarih sırasına göre şu şekilde olmuştur. 1. Oturum: 1973 New York; 2. Oturum: 1974 Caracas; 3. Oturum: 1975 Cenevre; 4. Oturum: 15 Mart-7 Mayıs 1976, New York; 5. Oturum: 2 Ağustos-20 Eylül 1976 New York; 6. Oturum: 1977 New York; 7. Oturum: 28 Mart-18 Mayıs 1977 Cenevre; 21 Ağustos-15 Eylül 1977 New York; 8. Oturum: 19 Mart-27 Nisan 1979, 19 Temmuz-24 Ağustos 1979 New York; 9. Oturum: 3 Mart-4 Nisan 1980 New York; 28 Temmuz-29 Ağustos 1980 Cenevre; 10. Oturum: 9 Mart-24 Nisan 1981 New York; 3 Ağustos-28 Ağustos 1981 Cenevre; 11. Oturum: 8 Mart-30 Nisan 1982 New York; 6-10 Aralık 1982 Montego Bay; Morell James B.(1992), The Law of the Sea, An Historical Analysis of the 1982 Treaty and Its Rejection by the United States, McFarland and Company Publishers, Jefferson, North Carolina and London, USA, 482 sayfa, s. 51-83.

¹⁴ Boyle Alan (2001), "Codification of International Environmental Law and the International Law Commission: Injurious Consequences Revisited", International Law and Sustainable Development, Boyle Alan-Freestone D. (eds.), s. 62.

¹⁵ 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansı ile Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'na katılan devletler gerek sayısal, gerekse ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeyi bakımından birbirinden oldukça farklıdır. 1958 Cenevre Konferansına 39 gelişmiş ve 21'i Asya, 6 Afrika ve 20 Latin Amerika olmak üzere 47 gelişmekte olan, toplam 86 devlet katılırken, Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nın 20 Haziran-29 Ağustos 1974 tarihli Karakas toplantısına davet edilen devlet sayısı 149, katılan devlet sayısı 138 olmuştur. Toluner, s. 55.

¹⁶ Consensus (oydaşma) yöntemi, oybirliği, oyçokluğu, nitelikli çoğunluk yöntemlerinde uygulandığı gibi, karar önerilerinin oylama yoluna gidilerek sonuca bağlanmasına ilişkin

benimsenen bu yöntem, ortaya çıkan nihai metnin kabulü aşamasında yerini çoğunluk yöntemine bırakmıştır¹⁷.

Üçüncü Deniz Hukuku müzakereleri önceden hazırlanmış bir metin üzerinden yapılmamış, bu nedenle benzeri görülmemiş şekilde uzun sürmüştür. Süreç sonunda hazırlanması düşünülen, farklı farklı sözleşmeler değil, geniş kapsamlı tek bir sözleşme metnidir. Sözleşmeye taraf olan devletler, deniz hukukuna ilişkin çok geniş bir yelpazedeki düzenlemelere taraf olmak durumundadırlar. Konferansta müzakere konularının parçalı (*piecemeal*) veya paketin bütünü (*package deal*) üzerinden mi olduğu, BMDHS'nin hukuksal etkilerinin ortaya konulması bakımından önem taşıyan bir konudur. Doktrinde ağırlıklı görüş, BMDHS'nin müzakere sürecinin ve nihai sözleşme metninin geniş kapsamlı bir paket olduğu, dolayısıyla devletlerin sözleşmenin beğendikleri ve çıkarlarına uygun gelen hükümlerini seçerek kendilerini sadece seçtikleri ile bağlı saymaları, işlerine gelmeyen düzenlemeleri ise hükümsüz hale getirmelerinin mümkün olmadığı yönündedir. Sözleşmeye herhangi bir çekince koyma imkanının olmamasının sözleşmenin paket olma özelliğini daha da net bir şekilde ortaya koyduğu ileri sürülmektedir¹⁸. Konunun sözleşmeye taraf olmayan

bir yöntem değil, üzerinde karar verilmesi gereken konuda, herhangi bir oylamaya gidilmeksizin uzlaşa sağlanmasına yönelik bir karar alma yöntemidir. Consensus yöntemi doğası gereği yavaş işleyebilir. eğer ele alınan konular karmaşık, karar alma konumunda olanların görüş farklılıkları ılımlı değil keskin ise, karar vericiler üzerinde oylama baskısı olmaksızın sonuca varmak kolay olmayacaktır. Nitekim Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı yavaş ilerlemiş ve müzakerelerin sonuç vermesi uzun zaman almıştır. Konferansta üç temel Komite'nin başkanlarına, gayri resmi tek görüşme metnini oluşturmak konusunda verilmiş olan aktif rol, consensus yönteminin doğasından kaynaklanan engellerin aşılmasına bir ölçüde katkıda bulunmuş olsa da, Sözleşme'nin kabul aşamasının consensus ile değil, çoğunluk yöntemi ile gerçekleştirilmesi gerekli hale gelmiştir. Bkz. Buzan Barry (1981), "Negotiating by Consensus. Developments in Technique at the UN Conference on the Law of the Sea", AJIL, Vol. 75, s. 334. ayrıca bkz. Jenks (1965), "Unanimity, the Veto, Weighted Voting, Special and Simple Majorities and Consensus as Modes of Decision in International Organisations", Cambridge Essays in International Law: Essays in Honour of Lord McNair, s. 48 56-61. Buzan'dan naklen.

¹⁷ Buzan, s. 324-348.

¹⁸ 'Andlaşma-Protokol' veya 'Package Deal' yaklaşımlarından hangisinin daha elverişli olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hurrell-Kingsbury andlaşma-protokol yönteminin, package deal yöntemine göre sağladığı avantajlardan söz ederken, Suskind ve diğerleri, çevre hukuku alanında yapılan dokuz sözleşme örneğinin incelendiği kitapta, andlaşma-protokol yönteminin zayıflıkları üzerinde durmakta ve bu yöntemin iyileştirilmesi için çeşitli önerilerde bulunmaktadırlar. Bkz. Hurrell A./Kingsbury B.(1992), The International Politics of the Environment: Actors, Interests and Institutions, Oxford, Clarendon Press, Introduction, ayrıca genel olarak Suskind L.E./Siskind E./Breslin W.J. (1990), Nine Case Studies in International Environmental Negotiation, The MIT-Harvard Public Disputes Program. 'Package Deal' yaklaşımı 'Consensus Metodu' ile birlikte uygulandığında, katılımcı ve kapsayıcı bir müzakere yöntemi olmakla beraber, uluslararası çevre hukukunda benimsenen 'Andlaşma-Protokol' yöntemine göre önemli eksiklikleri olduğu yönündeki görüşler için bkz. Ogley Roderick, s. 156.

devletlerin, sözleşme hükümlerinin zaman içinde örf ve adet hukuku kurallarına dönüşmesi durumunda ortaya çıkacak gelişmeler bakımından da tartışılması gerekmektedir. Bu konuda da devletlerin seçmeci bir yaklaşım içinde davranamayacağı yönünde görüşler ortaya atılmış olmakla beraber, aksi yönde görüşler ileri sürülebilmesi de mümkün görünmektedir¹⁹.

B. BMDHS'nin Genel Özellikleri

BMDHS'nin *Westphalia* hukuk anlayışının ötesine geçen özellikler taşıdığı, egemenlik ilkesini sınırlandıran, dönüştüren, bazı durumlarda ise ötesine geçen düzenlemelere yer verdiği görülmektedir²⁰. Sözleşmede yer alan üç çeşit temel hüküm söz konusudur. Bunlar “ötedenberi mevcut olan teamül niteliğindeki uygulamalara ilişkin hükümler; daha önce yazılı olarak düzenlenmiş olup ta değişikliklere maruz kalanlar; ve nihayet ilk kez düzenlemeye tâbi tutulan konulara ilişkin hükümler şeklinde sıralanabilir”²¹. BMDHS ile getirilen düzenlemeler bakımından üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus, Sözleşme'nin içerdiği yenilikler bakımındandır. Söz konusu yenilikler bir taraftan deniz hukukunun klasik kavramları çerçevesinde yapılmış, öte yandan Sözleşme'de ilk kez yer verilen konular bakımından gerçekleşmiştir²². Tüm bu düzenlemeler BMDHS'nin başlangıç bölümünde de belirtildiği üzere, uluslararası deniz hukukunun tedvini ve tedrici tekamülüne işaret etmektedir²³.

BMDHS geliştirmekte olan ülkeler bakımından zafer olarak kabul edilirken, gelişmiş ülkeler bakımından tam tersi bir anlam ifade etmektedir. Geliştirmekte olan ülkeler bakımından kazanım olarak kabul edilen, açık deniz kesimlerinin altına isabet eden deniz yatağı ve toprak altının ‘İnsanlığın Ortak Mirası’ olduğu ve Uluslararası Otorite tarafından insanlığın adil paylaşımı esasına dayalı olarak kullanımına yönelik Sözleşme hükümleri, gelişmiş devletler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Halen Sözleşme'ye taraf olmayan ABD (Amerika Birleşik Devletleri) başta olmak üzere, İngiltere, Batı Almanya, Fransa, Japonya, İtalya ve Sovyetler Birliği,

¹⁹ BMDHS hükümlerinin birbirinden ayrılmaz, bütün bir paket olarak kabulünün hukuksal etkilerine yönelik değerlendirmeler konusunda ayrıca bkz. Caminos H./Molitor Michael R., s. 882-890.

²⁰ Borgese, s. 120-121.

²¹ Özman Aydoğan (1986), “Deniz Hukukunda Yeni Gelişmeler”, Ege'de Deniz Sorunları Semineri, AÜ SBF Yayını, Ankara, s. 17-18.

²² Sözleşme'de deniz hukukunun klasik kavramları olan Karasuları, (md. 2-32) Kıta Sahaneliği (md.76-85), Açık Denizler (md.86-120), Uluslararası Ulaşımında Kullanılan Boğazlar (md. 34-45) ile ilgili olarak yeni düzenlemelere yer verilirken, Münhasır Ekonomik Bölge (md. 55-75), Kapalı ve Yarı-Kapalı Denizler (md. 122-123) ve Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı ve Toprak Altının Rejimi (md. 133-191), Deniz Çevresinin Korunması (md. 192-237), Denize İlişkin Bilimsel Araştırma (md. 238-265) ve Uyuşmazlıkların Çözümü (md. 279-299) konularında yeni düzenlemeler öngörülmektedir. Bu çerçevede yapılan ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Özman (1986), s. 19-27.

²³ BMDHS, Dibace 7. paragraf .

BMDHS'nin gelişmekte olan ülkeler bakımından avantajlı olan hükümlerini kendileri bakımından etkisiz hale getirmeye yönelik olarak, Sözleşme'nin XI. Kısımının uygulanmasını düzenlemek üzere 1994 tarihli Uygulama Andlaşmasını yürürlüğe koymuşlardır²⁴. 1994 tarihli Uygulama Andlaşması'nın, 1990ların ve 21. yüzyılın ihtiyaçları gözetilerek değil, 1970 lerin ideolojik korkuları ile kaleme alınmış, gelişmekte olan devletlerin BMDHS ile elde ettikleri kazanımları hükümsüz hale getirmeye yönelik bir anlaşma olduğu ileri sürülmektedir²⁵. Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin eşgüdüm içinde, kendilerine karşı ortak bir tavır geliştirme eğilimi içine girmeleri söz konusu olduğunda, bu devletlerin birlikte hareket etme gizilgücünü zayıflatmaya yönelik benzer girişimleri, uluslararası hukukun diğer alanlarında da gerçekleştirme yoluna gittikleri kaydedilmektedir²⁶.

C.Türkiye'nin BMDHS Hükümleri Karşısındaki Tutumu

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı sırasında, geniş kapsamlı bir metin elde edilmesi ve bu metnin konferansa katılan devletlerin oydaşması (consensus) sonucu oluşturulması şeklinde bir politika benimsenmiştir. Bu nedenle BMDHS'ne çekince koyma imkanı tanınmamıştır (BMDHS md. 309)²⁷. Bununla beraber sözleşmeye taraf olan devletlere yorum beyanı ve

²⁴ Kısaca Uygulama Andlaşması olarak anılan "BMDHS'nin XI. Bölümünün Uygulanmasına İlişkin Andlaşma" 29 Temmuz 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek imzaya açılmış, 28 Temmuz 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Günümüzde bu anlaşmaya taraf ülke sayısı 117 e ulaşmıştır. 1982 BMDHS ne taraf olan ülke sayısı ise 145 tir, bu devletlerden 127si denize kıyısı olan, 17 si ise denize kıyısı olmayan devletlerdir. bkz. Report to the Secretary General of the United Nations, 27 February 2004, s. 5. United Nations www.un.org/Depts/los. (Aralık 2005 itibariyle). Uygulama Andlaşmasının metni için bkz. DOALOS www.un.org.

²⁵ Borgese, s. 112.

²⁶ Uluslararası Deniz Hukuku alanında, 1994 tarihli Uygulama Andlaşması'nın kabulü ile ortaya çıkan bu durum, uluslararası hukukun özellikle ekonomik ilişkileri düzenleyen alanlarında da benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerin Uruguay Müzakereleri ve GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) sürecini diledikleri gibi yönlendirme olanağını yitirdikleri noktada, WTO (World Trade Organisation- Dünya Ticaret Örgütü) sürecini devreye sokmaları ve gelişmekte olan devletleri bu süreç içine alma çabaları, Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları müzakerelerinden (MAI-Multilateral Agreements for Investment) diledikleri sonucu alamadıkları noktada, diğer devletlerle birbirine benzer hükümler içeren ayrı ayrı İkili Yatırım Anlaşmaları (BIT-Bilateral Investment Treaties) yapma yoluyla, diledikleri sonucu elde etmeye çalışmaları, BMDHS sürecinde ortaya çıkan Uygulama Andlaşmasına benzer bir şekilde, uluslararası hukukun parçalanması stratejisinin parçası olarak algılanmaktadır. Konuya ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Benvenisti E./Downs G. W. (2007), "The Empire's New Clothes: Political Economy and the Fragmentation of International Law", Stanford Law Review, Vol. 60, s.13-20 (<http://law.bepress.com/taul/wps/fp/art41> (2. Nisan.2007 itibariyle).

²⁷ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 19. maddesinde Çekincelerin İleri Sürülmesi başlığı altında, uluslararası bir andlaşmaya çekince konulabilmesinin ilk koşulu olarak "andlaşma çekinceyi yasaklamadıkça" hükmüne yer verilmektedir. (Sözleşme metni için bkz. Gündüz, s.181-206).

bildirim şeklinde açıklamalarda bulunma olanağı tanınmaktadır (BMDHS md.310)²⁸.

Uluslararası Andlaşmalar Hukuku kurallarına göre, uluslararası andlaşmaların bağlayıcılığı, ilke olarak, sadece taraf olan devletler bakımından geçerlidir.²⁹ Sözleşme hükümlerinin taraf olmayan üçüncü devletleri bağlaması için, bu devletlerin rızası aranır³⁰. Üçüncü devletlerin örf ve adet hukuku kurallarına dönüşen Sözleşme hükümleri ile, bağlı olma durumu, bu devletlerin söz konusu kurallara ısrarlı muhalefet eden (*persistent objector*) konumunda olmaması halinde mümkündür³¹. Türkiye BMDHS'ne şekil verilen Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nın aktif katılımcılarından biri olmakla birlikte, Sözleşme metnini imzalamamış ve onaylamamıştır³². Türkiye'nin sözleşmeyi kabul etmemiş olmasının sebebi, deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümler açısından değil, esas olarak karasularının genişliği³³ ve deniz hukuku uyumsuzluklarında zorunlu yargı

²⁸ Nitekim Sözleşmenin 287.maddesinde, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin, uyumsuzlukların giderilmesine ilişkin olarak tabi olmak istedikleri usulü, yapacakları bildirim ile belirlemeleri gerekmektedir. Bunun yanısıra taraflar, uyumsuzlukların çözümü konusunda, muaf tutmak istedikleri konuları, 298.madde hükmü gereği bildirim yolu ile belirleme imkanına sahiptirler.

²⁹ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 26. maddesinde, Ahde Vefa (*Pacta Sunt Servanda*) başlığı altında "Yürürlükteki her andlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyiniyetle icra etmesi gerekir" hükmü yer almaktadır.

³⁰ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 34. maddesinde, Üçüncü Devletlere İlgili Genel Kural başlığı altında "Bir andlaşma, rızası olmadan üçüncü bir devlet için ne hak ne de yükümlülük yaratabilir" hükmü yer almaktadır.

³¹ "Devletlerin temsil edici bir çoğunluğuyla kabul edilen bir teamül kuralı ortaya çıksa bile, başından beri muhalefetini belli eden devlet veya devletlere karşı ileri sürülemez. Bu milletlerarası hukukun rızai oluşu ve devletlerin eşitliği esastan kaynaklanmaktadır", Gündüz, s. 25. BMDHS'nin üçüncü devletler üzerindeki etkisi konusunda bkz. Lee Luke T. (1993), "The Law of the Sea Convention and Third States", AJIL, Vol. 77, s. 566-568. Ayrıca bkz. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 38.

³² Türkiye Üçüncü Deniz Hukukunun Karakas toplantısında İkinci Komiteye altı öneri sunarak katılmıştır. Bu öneriler karasularının genişliği, karasularının sınırlandırılması, kıta sahanlığının sınırlandırılması, ekonomik bölgenin sınırlandırılması, kapalı ve yarı kapalı denizler ve adaların deniz alanlarına ilişkindir. Önerilerin yer aldığı resmi belgeler için bkz. The Third UNCLOS Off.Rec Doc. A/CONF.62/ C.2/L.3., Vol.III, s.118, Doc. A/CONF.62/C.2/L.9, Vol.III, s.118, Doc. A/CONF.62/C.2/L.23, Vol.III, s.201, Doc. A/CONF.62/ C.2/L.34, Vol.III, s.213, Doc. A/CONF.62/C.2/L.56, Vol.III, s.230, Doc.A/CONF.62/C2/ L.55, Vol.III, s.230. 1976 yılında yapılan New York toplantısına ise karasularının genişliği konusunda değişiklik önerisi verilmiştir. 18 Mart 1976. The Third UNCLOS Off.Rec, Doc.A/CONF.62/C.2/L90, Vol.V, s.202. Türkiye, 1977 yılında New York'ta yapılan altıncı toplantıda ise, adaların hukuki statüsüne ilişkin olarak Cezayir, Irak, İrlanda, Libya, Madagaskar, Nikaragua, Romanya, Kamerun Birleşik Cumhuriyeti ile birlikte ortak bir öneri sunmuştur. 11 Temmuz 1977, The Third UNCLOS Off.Rec, Doc. A/CONF.62/C.2/L.96, Vol.VII, s. 84. Toluner'den Naklen, s. 57.

³³ Yunanistan Konferansın onbirinci dönem toplantısında, sözleşme metnine çekimser oy veren devletlerin çoğunun ve red oyu veren dört devletin red sebebinin sözleşmenin deniz yatağı ile ilgili XI. Bölümü olduğunu, sözleşmenin genel olarak kabul görmüş olması

yetkisine ilişkin düzenlemeleri bakımındandır³⁴.

Türkiye, BMDHS'ne taraf olmamakla birlikte, Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin düzenlemeleri konusunda olumsuz bir tutum içinde görünmemektedir. Uygulamada Türkiye'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin gerek bölgesel, gerekse küresel bir dizi sözleşme ve programın içinde yer aldığı görülür. Türkiye Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de diğer kıyıdaş devletlerle işbirliği yapmaktadır. Söz konusu denizlerin korunması için oluşturulmuş bulunan Akdeniz ve Karadeniz bölgesel deniz programlarının aktif bir üyesidir. Bölgesel düzenlemelerin yanısıra evrensel düzeyde kabul edilmiş olan bir çok esnek hukuk belgesi ve uluslararası andlaşmayı onaylama yoluyla iç hukukuna aktarmıştır. BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinin örf ve adet hukuku kuralı niteliği kazanması durumunda, söz konusu kurallara yönelik herhangi bir itiraz yöneltilmemiş olduğu durumlarda, Türkiye'nin söz konusu kurallarla bağlı sayılmasına herhangi bir hukuksal engel bulunmamaktadır. Vurgulanması gereken bir başka boyut, deniz çevresinin korunmasına ilişkin olarak yapılmış olan çok taraflı andlaşmaların bazı kuralları ile, BMDHS'nin ilgili hükümleri arasında benzerlik olması veya ilgili sözleşmenin uygulanması bakımından sözleşme metninde BMDHS hükümlerine gönderme yapılması durumudur. Böylesi durumlarda Türkiye'nin BMDHS'nin ilgili hükümlerinde yer alan düzenlemelerle dolaylı da olsa, bağlı olma durumu, aksi yönde bir düzenleme söz konusu olmadıkça, pratik sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu noktada da, hukuksal dayanak noktası olarak BMDHS değil, ilgili sözleşme hükmü esas alınmalıdır.

III. BMDHS VE DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASI

A. Genel Olarak

BMDHS ile deniz çevresinin korunması ile ilgili olarak ilk kez evrensel bir çerçeve oluşturulduğu görülmektedir. Sözleşmenin XII. Kısımında yer alan düzenleme, deniz kirliliği ile ilgili olarak genel ilkelere yer vermekte,

nedeniyle, sözleşmenin diğer hükümlerinin uluslararası örf ve adet kuralı haline geldiğini ileri sürmüştür. Buna örnek olarak da karasularıyla ilgili azami 12 deniz mili genişlik öngören hükmü göstermiştir (The Third UNCLOS Off. Rec, Vol..XVII, Resumed Eleventh Session, s. 110. para. 139). Yunanistan'ın bu iddiası gerçeklerden uzaktır, Türkiye'nin sözleşmeyi reddetmesinin en önemli nedeni, iddia edildiği gibi sözleşmenin XI. Bölümü değil, (Türkiye aksine bu bölüme herhangi bir itirazı olmadığını beyan etmiştir, bkz. The Third UNCLOS. Vol.XVII, s.76. para 139). karasularının azami genişliğini 12 mil olarak hükme bağlayan 3.madde hükmüdür. Türkiye bu hususu onbirinci dönem toplantısında Yunanistan'dan önce dile getirmiştir. (The Third UNCLOS Off. Rec. Vol. XVII, s.76. parag 139. 148).

³⁴ BMDHS'ne göre uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine yönelik sözleşme hükümleri, sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak tasarlanmıştır. Sözleşmeye taraf olmayı kabul eden devletler, sözleşmenin uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin XV.Bölümü ile de zorunlu olarak bağlı olacaklardır.

dolayısıyla 'çerçeve ilkeler' niteliği ile öne çıkmaktadır. Deniz çevresinin korunması BMDHS'nde esas olarak 192 ile 237. maddeler arasında düzenlenmektedir; bununla beraber sözleşmenin karasularından zararsız geçiş (III. Kısım), münhasır ekonomik bölge -özellikle canlı kaynakların korunmasına ilişkin 63-67 maddeler-(V. Kısım), açık denizler (VII. Kısım), bölge (XI. Kısım) ve uyuşmazlıkların çözümü (XV. Kısım) ile ilgili bölümlerinde, deniz çevresinin korunmasına ilişkin doğrudan veya dolaylı düzenlemelere yer verilmiştir.

Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinin, savaş gemileri, yardımcı savaş gemileri, münhasıran kamu hizmetlerinde kullanılan devlet gemileri ve uçaklara uygulanması istenmemiştir. Bununla beraber bu gemiler için öngörülen bağımsızlığın yumuşatıldığı, devletlerin kendi ulusal düzenlerinde bu gemiler bakımından da gerekli çevre önlemlerini almaya yetkili oldukları hükme bağlanmaktadır. Söz konusu önlemler, bu gemi ve uçakların hareketlerine ve hareket kabiliyetlerine etki etmemek koşuluyla alınabilecektir (BMDHS md. 236).

BMDHS'nin XII. Kısım deniz çevresinin korunması bakımından temel bir hukuksal çerçeve oluşturmaktadır. Bu durum Sözleşme'nin 237.maddesi 2. fıkrasında, "Devletler, deniz çevresinin korunmasına ve muhafazasına ilişkin olarak özel sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini işbu sözleşmenin genel prensipleri ve amaçları ile bağdaşır bir şekilde yerine getirirler" şeklinde ifade edilmektedir.. Uluslararası andlaşma niteliğinde olmayan ve esnek hukuk belgeleri olarak da nitelendirilen diğer düzenlemeler bakımından ise, BMDHS'nde özel bir hüküm yer almamaktadır, söz konusu belgelerde yer alan ilkelerin, sözleşmenin yorumlanmasında ve uygulanmasında gözönüne alınması gerekecektir.

BMDHS'nde yer alan düzenleme üzerinde, küresel çevre politikalarının oluşturulmasında önemli kilometre taşı olan Stockholm Konferansı etkili olmuştur. Çevre duyarlılığının uluslararası düzeye taşınması bakımından önemli bir aşama olarak kabul edilen bu konferans, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında İsveç'in Stockholm kentinde toplanmıştır³⁵. Konferansta

³⁵ 1968 yılında BM Genel Kurulu'nda hükümetlerin ve kamuoyunun çevre sorunlarının önemine dikkatlerini çekmek amacıyla, BM bünyesinde bir konferans yapılması kararlaştırılmıştır. Ev sahibi İsveç'in Olof Palme, Hindistan'ın Indra Gandhi tarafından başbakanlık düzeyinde temsil edildiği Stockholm Konferansı'na yuzondört devlet katılmıştır. Konferansın küresel olma iddiasına, ABD'nin Doğu Almanya'nın katılımına karşı çıkması üzerine Sovyet Bloğunun konferanstan çekilmesi olayı gölge düşürmüştür. Konferansta göze çarpan ilk husus katılımcı devletlerin zenginler ve yoksullar olarak iki gruba ayrılmış olması ve çevre sorunlarına yaklaşımlarının birbirinden oldukça ayrılmış olan görünümüdür. Konferansın toplanmasına İsveç öncülük etmiş olmakla beraber, Konferans başkanlığına Kanada'lı işadamı Maurice Strong getirilmiştir. Maurice Strong Stockholm Konferansı başkanlık görevinden sonra, UNEP'in ilk başkanı olmuş, Brundlant Komisyonu'nda görev almış ve nihayet 1992 Rio Konferansı Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir. Kofi Annan'ın danışmanlığını ve 1985 yılında BM Genel Sekreter

dört önemli konuda düzenleme yapılmıştır. Bunlar: Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme-UNEP) kurulması; çevre sorunlarının çözülmesine yönelik çevre politikaları için 109 tavsiye maddesinden oluşan Eylem Planı'nın kabulü; devletlerin gönüllü katkılarından oluşan Çevre Fonu oluşturulması; ve son olarak da yirmi altı rehber ilkedden oluşan Stockholm Bildirgesi'nin kabul edilmesidir³⁶. Stockholm Bildirgesi'nde yer alan ilkeler bağlayıcı olmamakla beraber, uluslararası kaygıların ifade edildiği, politikalara yön veren, devletlere rehberlik eden düzenlemeler olarak, BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinde de görüldüğü gibi, çevre hukukunun gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Stockholm sürecinden önemli ölçüde etkilenmiş olan BMDHS'ndeki düzenlemeler, bu kez Stockholm'den sonraki ikinci önemli aşamayı ifade eden, Rio Konferansı sürecini etkilemiştir³⁷. Rio Konferansı'nın en önemli hedefleri arasında, o güne kadar küresel bir sözleşme ile düzenlenmemiş olan iklim değişikliği, biyoçeşitlilik, ormanlar ve karakökenli kirlenmelerle ilgili uluslararası sözleşmeler yapılması yer almaktaydı. Amaçlanan hedefler, ancak kısmen gerçekleştirilebilmiştir. Karakökenli kirlenmeler bakımından herhangi bir düzenleme yapılamamış, ormanlar konusunda uluslararası sözleşme düzeyinde olmayan prensipler kabul edilmiş, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik konusunda ise çok taraflı sözleşmeler kabul edilmiştir. Dolayısıyla Rio'da "Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Bildirgesi" ve "Gündem 21"e ek olarak "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi", "Küresel İklim

Yardımcılığı görevini de yürütmüştür. Kaplan, Ayşegül (1997) Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, s. 122, Ayrıca bkz.<http://www.nationalcenter.org/DossierStrong.html> a. (14 Aralık 2005 itibarıyla).

³⁶ Birnie P./Boyle A.(1994), International Law and The Environment, New York, Clarendon Oxford University Press, s. 41. 1972 Stockholm Bildirgesi, Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Algan Nesrin (1996), "Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler", Ekoloji, cilt 1, sayı 1-2, Çev-Kor Yayını, s. 111-115.

³⁷ Rio sürecinde göze çarpan ilk özellik, 1970'li yıllardan itibaren birlikte düşünülmeye başlanan çevre ve kalkınma kavramlarının, konferans başlığı olacak kadar gündemin merkezine oturmuş olmasıdır. Rio Konferansı soğuk savaş döneminin gergin ortamında yapılan Stockholm'den farklı olarak 'yeni dünya düzeni'nin işbirliği havası içinde gerçekleştirilmekteydi. Uzun hazırlık çalışmaları, Brundlant Komisyonu'nun popülaritesi, basının yoğun ilgisi ve sivil toplum katılımı, dünya kamuoyunun ilgisini Rio'ya çevirmişti. Hükümet düzeyinde sadece iki devletin (İsveç ve Hindistan) katıldığı Stockholm'den farklı olarak Rio Konferansı'nda yüzü aşkın ülke, devlet veya hükümet başkanı düzeyinde temsil edilmiş, 3000'e yakın delege ve gönüllü kuruluş temsilcisi de konferansta hazır bulunmuştur. Konferansa iyimserlik havası hakimdir, giderek artan çevre duyarlılığı neticesinde çevre sorunları artık dünya kamuoyunun ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir. 1970lerde yeşermeye başlayan çevre diplomasisi artık olgunlaşmaya başlamış ve Sürdürülebilir Kalkınma kavramı çerçevesinde sorunların üstesinden gelinebileceği yönünde umut ortaya çıkmıştır. Caldwell Lynton K.(1996), International Environmental Policy; from the Twentieth to the Twenty-First Century, Durham and London, Duke University Press, s. 104-120.

Çerçeve Sözleşmesi” ile “Orman Prensipleri” kabul edilmiştir³⁸. Rio Konferansı sırasında deniz kirliliği meselelerinin ele alınma biçiminde ve konferans sonucu kabul edilen Gündem 21 belgesi 17. Kısımında, söz konusu etkinin izleri açıkça görülmektedir.

B. Deniz Çevresi ve Kirlenme Kavramları

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı müzakereleri sırasında deniz çevresinin ne anlama geldiğine ilişkin değişik tanımlar üzerinde durulmuş olmakla birlikte, sözleşme metninde deniz çevresi açıkça tanımlanmamıştır.

Sözleşmenin 194. madde 5. fıkraya hükmüne göre;

“İşbu Kısma uygun olarak alınan tedbirler, ender veya hassas olan ekosistemlerin korunması ve muhafazası için gerekli olanlar ile azalma halinde, tehdit altında veya yok olma yolunda olan deniz türlerinin ve diğer her çeşit deniz canlılarının doğal yaşamlarının korunmasını da kapsayacaktır”

Sözleşme metninde, deniz çevresi tanımlanmamış olmakla birlikte, ‘hassas ekosistemlerin korunması’ ile ‘deniz türlerinin ve diğer her çeşit deniz canlılarının doğal yaşamlarının korunmasına ilişkin yükümlülükler dikkate alındığında, deniz çevresinin, geniş bir açıdan ele alınmış olduğu görülebilir. Bunun yanı sıra kıyı devletlerinin egemenliklerini bitişik bölgede bulunan su altı tarihsel varlıkları da içerecek biçimde genişletmelerine olanak tanınması (BMDHS md. 303), deniz dibinde bulunan “**arkeolojik ve tarihsel nitelikteki objelerin**” insanlığın tümünün çıkarına uygun olarak korunması ve sergilenmesi yükümlülüğü (BMDHS md 149), sözleşmede benimsenen bakış açısının sadece doğal kaynakları değil kültürel zenginliği de içerdiğini ortaya koymaktadır.

BMDHS’nin XII. Kısım’nda 46 maddeden oluşan deniz kirliliği ile ilgili düzenleme, tüm kirlenme kaynaklarını kapsamına alan yapısı ile dikkati çekmektedir.

Sözleşme’nin 1 madde 4. fıkraya hükmüne göre;

“deniz çevresinin kirlenmesinden, canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verme, insan sağlığı için tehlike oluşturma, balıkçılık ve denizlerin diğer amaçlarla kullanımı da dahil olmak üzere denizcilik faaliyetlerini engelleme, deniz suyunun niteliğini bozma ve her türlü güzelliklerini

³⁸ İlgili metinler için bkz. Kiss A./ Shelton D. (1994), International Environmental Law, 1994 Supplement, New York, Transnational Publishers, s. 137-201, Keating Michael(1993), Değişimin Gündemi, Ankara, TÇSV Yayını, s.11. Türkiye söz konusu belgeleri imzalamış ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’ni 1996 yılında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini ise 4990 sayılı kanunla 16.10.2003 tarihinde onaylamıştır. Sırasıyla bkz. Resmî Gazete: Tarih: 27 Aralık 1996, Sayı: 22860 ile Tarih: 21 Ekim 2003, Sayı: 25266.

azaltma gibi zararlı etkileri olan veya olması ihtimali bulunan maddelerin ve enerjinin, insanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak, haliçler de dahil olmak üzere, deniz çevresine sokulması anlaşılmaktadır”³⁹.

C. Devletlerin Yetki ve Yükümlülükleri

Deniz çevresinin korunması bakımından, BMDHS ile devletlere yönelik üç temel yükümlülükten söz edilebilir. Devletler bilhassa bu genel yükümlülük altında deniz çevresinin korunması ve muhafazasından yükümlü tutulmuşlardır. Devletler, deniz çevresini kirletmemek ve kendi tabiiyeti altındakilerin kirliliğe yol açacak davranışlarına izin vermemek yükümlü altındadırlar. İkinci olarak devletler, küresel ve bölgesel düzeyde işbirliği yapmak, çeşitli kural, düzenleme ve standartların oluşturulmasına katkıda bulunmak durumundadırlar. Bilgi değişimi, teknik ve uygulama yardımı yapılması gibi yükümlülükler bu çerçevede söz konusu olacaktır. Üçüncü olarak ise, devletler, deniz çevresinin korunmasına ilişkin uluslararası çevre standartlarını, kendi ulusal hukuk düzenlerine aktarmak, bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve uygulamakla yükümlüdürler.

1. Genel Yükümlülük ve Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

BMDHS’nde deniz çevresinin korunması anlayışının, sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Sözleşmenin 193. maddesinde devletlerin denizlerdeki doğal kaynaklar üzerinde egemen hakları olduğuna ilişkin düzenlemeye yer verilirken, bu yetkiler gerek aynı hüküm içinde, gerekse 192. madde hükmünde sınırlandırılmış, diğer bir deyişle kullanma yetkisi, koruma kaygısı ile denetim altına alınmıştır. BMDHS md. 192’ye göre devletler, deniz çevresini korumak ve muhafaza etme ile yükümlüdürler. BMDHS md. 193’e göre ise, devletlerin çevre konusundaki politikalarına göre ve deniz çevresini koruma ve muhafaza etme yükümlülüklerine uygun olarak, doğal kaynaklarını işletme konusunda egemen hakları vardır.

194. maddeye göre ise devletler deniz çevresinin kirlenmesinin önlenmesine, azaltılmasına ve kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler almak durumundadırlar. Devletler bu yükümlülüklerini yerine getirirken **‘yetenekleri ölçüsünde sahip oldukları en uygun vasıtaları uygulamaya koyacaklar ve bu konudaki politikalarında uyum sağlamaya çalışacaklardır’**. Söz konusu genel yükümlülük içinde geleneksel olarak korunması amaçlanan değerlere ek olarak, **‘hassas ekosistemlerin,**

³⁹ Deniz çevresini tehdit eden her türlü insan davranışının sözleşme kapsamına alınmış olduğu bu tanım hükmünde, “zarar verme”, “tehlike oluşturma”, “engelleme”, “niteliğini bozma” ve “azaltma” gibi farklı farklı yorumlara yol açabilecek genel ifadeler yer verilmiş olması, uygulama güçlüklerine yol açabileceği gerekçesi ile yetersiz bulunmaktadır. Abdullayev Cavid (2003), Uluslararası Hukuk Açısından Deniz Yolu ile Taşımacılıktan Kaynaklanan Petrol Kirliliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, s. 133.

tükenmekte olan veya tehdit altındaki türlerin korunması' gibi yeni birtakım değerlerin de koruma kapsamına alınmış olması, küresel düzeyde kabul görmeye başlayan ekolojik yaklaşımların izdüşümü olarak algılanmaktadır.

Çevre ve kalkınma arasında kurulan ilişki, Stockholm Bildirgesi'nde 3, 5 ve 11. prensiplerde yer almakla birlikte, esas olarak, BM Dünya Çevre ve Kalkınma (Brundtland) Komisyonu'nun çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 1987 yılında kamuoyuna sunulan ve Brundtland Raporu olarak da anılan 'Ortak Geleceğimiz' raporunda yer alan "insanlığın kalkınmayı sürdürülebilir kılabilecek gücü vardır, kaynakların bugünkü ihtiyaçlara yetmesini sağlarken gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almamak gereklidir ve bu mümkündür" ifadesi, 'Sürdürülebilir Kalkınma' kavramının özlü bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Kısa sürede devlet başkanlarının, politikacıların, şirket yöneticilerinin ve çevre eylemcilerinin gündemine giren 'Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi' "*Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri olanağından ödün vermeksizin karşılayabilmek*" şeklinde özetlenmiş ve böylece kavramın, ekoloji ile ekonomi arasında bir denge oluşturmakla sınırlı olmayan, toplumlar ve kişiler arasındaki ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasına yönelik bir değişimi öngören, siyasal ve kurumsal bir süreç olarak algılandığı ortaya konulmuştur⁴⁰. Brundtland Raporu'nu takiben 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da toplanan, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (BMÇKK) ile 1970'li yıllardan itibaren birlikte düşünülme başlanan çevre ve kalkınma konuları, konferans başlığı olacak derecede gündemin merkezine konulandırmıştır⁴¹.

2. İşbirliği Yükümlülüğü

BMDHS özü itibariyle kapsamına giren hemen her konuda işbirliği anlayışına dayanan, işbirliği etiğini uygulanabilir hukuk kurallarına dönüştürmek bakımından özel önem taşıyan bir belgedir. İşbirliği anlayışı ve yükümlülüğü, sözleşmenin tümünü içeren tek bir rejimin değil, uluslararası

⁴⁰ Ortak Geleceğimiz (1989) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, TÇSV Yayını, s. 31, 71-96.

⁴¹ Çevre ve Kalkınma kavramlarının birbiriyle bağlantılı olarak düşünüldüğünün bir başka göstergesi, Rio Konferansı'nda alınan karar uyarınca BM'e bağlı olarak faaliyet gösterecek olan 'Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu' nun kurulmasıdır. 'Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu' esas olarak BM ile uluslararası finans örgütlerinin program ve faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlamak üzere kurulmuştur. Komisyon'un görevi Gündem 21 ve Rio'da kabul edilmiş diğer sözleşmelerle ilgili uygulamaları izleyerek raporlar hazırlamaktır. Komisyon tarafından hazırlanan raporlarda BMDHS'nin XII. Kısmı ile Gündem 21 17. Bölüm arasındaki etkileşime yönelik bulgulara da yer verilmektedir. Soroos Marvin S.(1999), "Global Institutions and The Environment: An Evolutionary Perspective" in Vig, N. J., Axelrod R. S.,(eds.)The Global Environment, Washington, Congressional Quarterly Inc. Press, s. 40-41.

boğazlar, takımda devletleri, münhasır ekonomik bölge, açık denizler, uluslararası deniz yatağı, bilimsel araştırma ve teknoloji transferi gibi çeşitli konularda ortaya çıkmaktadır⁴². Deniz çevresinin korunması bakımından da işbirliği yükümlülüğü genel bir ilke ile vurgulanmakta (BMDHS md.197), işbirliğinin kaçınılmaz gereklerinden olan bilgi ve haber verme (BMDHS md. 198), acil durum planları hazırlama ve geliştirme (BMDHS md. 199), bilimsel konularda bilgi ve veri alışverişi yapma (BMDHS md. 199) gibi yükümlülükler getirilmektedir.

BMDHS’nde deniz çevresini tehdit eden sorunlara çok daha duyarlı olan kapalı ve yarı-kapalı denizler bakımından da, işbirliğini teşvik eden bir anlayış öne çıkmaktadır. Sözleşmenin kapalı ve yarı-kapalı denizlere ilişkin 123. maddesinde, bu denizlere kıyıdaş devletlerin gerek canlı kaynakların kullanımı, gerekse deniz çevresinin korunması bakımından işbirliği yükümü altında oldukları hükme bağlanmıştır. Söz konusu denizlerde işbirliğine henüz BMDHS tamamlanmadan önce, ilk kez 1974’te Baltık Denizi’nde başlanmış ve bu örneği, ilki Akdeniz’de olmak üzere, UNEP Bölgesel Deniz Programları takip etmiştir⁴³.

3. Standard Oluşturma ve Uygulamaya Koyma Yetkisi

BMDHS’nde **deniz kirliliğini önlemek, azaltmak ve kontrol altına almak amacıyla standard oluşturma** ve bu standartları çeşitli deniz alanları ve kirlenme kaynakları ile ilişkilendirerek, **uygulanmasını sağlamaya** yönelik yükümlülükler yer verilmektedir. Devletlerin standard oluşturma yükümlülük ve yetkileri Sözleşme’nin **207-212 maddelerinde**, uygulamaya koyma yetki ve yükümlülükleri ise, **213-222 maddelerinde** düzenlenmektedir.

XII. Kısım 5. Bölümde kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve kontrol altına alınmasını amaçlayan uluslararası hukuk düzenlemelerinin, iç hukuka aktarılmasına ilişkin düzenleme yer almaktadır. Deniz çevresinin korunmasına ilişkin diğer uluslararası hukuk metinlerinde olduğu gibi, 1982 BMDHS’nde yer alan düzenlemede de temel eğilim, hukuksal düzenlemenin esas olarak deniz kirliliğine neden olan kaynaklar çerçevesinde (*ratione materie*) yapılması, ikincil durumda ise konunun deniz alanları (*ratione loci*) ile ilişkilendirilmesidir. **Kara kökenli kirlilik Sözleşme’nin 207. maddesinde; ulusal yetki alanına dahil deniz yatağına ilişkin faaliyetlerden kaynaklanan kirlilik 208. maddesinde; Bölge’de yürütülen**

⁴² Chircop Aldo (1988), Cooperative Regimes in Ocean Management: A Study in the Mediterranean Regionalism, Dalhousie University, (Yayınlanmamış) JSD Thesis, s.224-228.

⁴³ Şu an için UNEP Bölgesel Deniz Programları çerçevesinde on üç ayrı deniz için yürütülenler dışında, Baltık Denizi, Kuzey Doğu Atlantik için ayrı bölgesel işbirliği programları oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye’nin de taraf olduğu Akdeniz ve Karadeniz Bölgesel deniz programları için bkz. Güneş, 2001, 2005 ve Sav, 2000.

faaliyetlerden, suya batırmadan, gemilerden, atmosferden kaynaklanan kirlilik sırasıyla 209, 210, 211 ve 212 maddelerinde düzenlenmekte ve tüm bu hükümlerde devletlerin ulusal düzeyde yasal önlemler almalarının yanısıra, küresel ve bölgesel kuralların oluşumuna da katkıda bulunma yükümlülüğü altında oldukları belirtilmektedir. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmesinde, gelişmekte olan devletlerin ekonomik kapasiteleri ve ekonomik kalkınma ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sözleşme'nin standard oluşturmaya ilişkin hükümlerinin, bu standartların uygulanmasına yönelik bir o kadar karmaşık düzenlemelerle tamamlandığı görülmektedir. Geleneksel olarak devletler kirlenmenin önlenmesine ilişkin kuralları, ülkesel yetki gereği, kendi kara ve deniz ülkelerinde uygulama olanağına sahiptirler. Bu çerçevede limanlar, içsular ve karasularında kullanılan yetkiler söz konusudur. BMDHS'nin XII. Kısımında, ülkesel yetki kullanımı kara kökenli kirlilik, boşaltma ve suya batırmadan kaynaklanan kirlilik sorunları ile ilişkili olarak düzenlenmektedir. Bunun yanında her devlet açık deniz kesimlerinde kendi bayrağını taşıyan ve kendi tabiiyetinde olan gemiler üzerinde yetki kullanabilmektedir. Bayrak kuralı olarak anılan bu kural gereği devletler, kendi ülkesel yetki alanlarının ötesinde kirlenmeye sebep olan yabancı bir gemi üzerinde herhangi bir yetkiye sahip bulunmamaktadırlar. Ancak bayrak kuralının, deniz çevresine ilişkin sorunlarla mücadelede yeterli olmaması, BMDHS'nde liman devletine yetkiler tanınmasına ilişkin düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur. Liman Devletine tanınan bu yetkilerle, üçüncü bir yetki kategorisi ortaya çıkmış olmaktadır. Deniz hukukunda daha önce uygulaması olmayan bu düzenlemeye göre gemiler, diğer bir devlet limanında veya kıyı-ötesi terminalinde buldukları sırada sebep oldukları kirlenme sebebiyle, ilgili liman devletinin hukuksal yetkisine tâbi tutulabileceklerdir.

Sözleşmenin 218 madde 1. fıkraya hükmüne göre;

“Bir gemi, kendi arzusu ile bir limanda veya açıktaki bir terminal tesisinde bulunduğu, Liman Devleti iç sularının, karasularının veya münhasır ekonomik bölgesinin ötesinde, yetkili uluslararası kuruluş veya bir genel konferans aracılığı ile tespit edilmiş kuralları ve ilkeleri ihlal ederek boşaltılan atık hakkında, kovuşturma başlatabilir ve doğrulayıcı kanıtlar varsa dava açabilir”

4. Önem Arzeden Diğer Haller

a. Sorumluluk Hukukuna İlişkin Düzenleme

Deniz çevre hukukunun bir başka önemli konusu devletin ve özel şahısların sorumluluğuna ilişkin düzenlemelerdir. Sorumluluk hukuku kuralları, yalnızca zararların tazmini bakımından değil, zararların önlenmesi

bakımından da caydırıcı araçlardır. Sözleşmede bu konuda beklenen düzeyde bir düzenleme yapılmamış olduğu gözlenmektedir. Sözleşmenin 235. maddesi 1. fıkrasında devletin sorumluluğuna, 2. ve 3. fıkralarda ise özel hukuk sorumluluğuna ilişkin, genel bir düzenleme yer almaktadır.

b. Teknik Yardım

BMDHS gelişmiş kuzey ile gelişmekte olan güney devletleri çelişkisinin yoğun bir şekilde gündeme geldiği uzun bir konferans süreci sonunda kabul edilmiş olan bir belgedir. Çevre sorunları ile mücadelede teknik ve ekonomik olanakların önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Ekonomileri gelişmiş olan devletler Sözleşme ile altına girdikleri yükümlülükleri yerine getirmede, ekonomileri az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlere göre daha elverişli durumdadırlar. Deniz çevresine ilişkin sorunların sınır tanımaması gerçeğinin de etkisiyle, gelişmiş devletlerin gelişmekte olan devletlere bilimsel, teknik ve gerektiğinde mali yardım yapmaları sözleşmede hükme bağlanmaktadır (BMDHS md. 202-203)

c. Sürekli Gözleme ve Çevresel Etki Değerlendirmesi

Deniz çevresine yönelik tehlikelerin ve kirliliğin etkilerinin izlenmesi ve gözlenmesi, etkili korumanın en önemli araçlarından biridir. Sözleşmede devletlerin deniz çevresine yönelik tehlikelerin ve kirliliğin etkilerini gözleme, ölçme ve değerlendirmelerini amaçlayan tedbirleri almaları, kendi yetki ve kontrolleri altında planlanan faaliyetlerin deniz çevresine olası etkilerine ilişkin Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporları hazırlamaları öngörülmektedir (BMDHS md. 204- 206).

IV. BMDHS İLE GÜNDEM 21 ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLER

BMDHS kıyı ve deniz çevresinin korunmasına ilişkin olarak sadece temel bir hukuksal çerçeve sunmaktadır. Deniz çevresinin korunması ve yönetimi konusunun çok yönlü olması sebebiyle, BMDHS'nin bu alanda yapılan diğer uluslararası sözleşmeler ve esnek hukuk belgeleri ile tamamlanması gerekir, meğerki BMDHS'nin temel amacına aykırı olmasın, taraf devletlerin BMDHS'nden kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini haleldar etmesin⁴⁴. Deniz çevresinin korunmasına ilişkin olarak BMDHS'nin yanısıra çok sayıda andlaşma ve esnek hukuk belgesi yürürlükte. BMDHS'nin çevre politikaları alanında kaydedilen bu gelişmelerle etkileşim

⁴⁴ BMDHS'nin 311.maddesinde, sözleşmeye taraf olan devletlerin sözleşmenin temel amacına aykırı olmamak, sözleşmeden doğan hak ve yükümlülüklerini haleldar etmemek kaydıyla, diğer sözleşmelere taraf olabilecekleri kabul edilmektedir. 311. maddenin 6. fıkrasında, BMDHS'ne taraf olan devletlerin Sözleşme'nin 136. maddesinde yer alan 'İnsanlığın Ortak Mirası' kavramını haleldar eden andlaşmalara taraf olamayacakları özel olarak hükme bağlanmaktadır. Uluslararası deniz hukuku doktrininde bu düzenleme ile, 'İnsanlığın Ortak Mirası' kavramına özel bir değer atfedilerek, jus cogens kategorisine yükseltilmiş olduğu ileri sürülmektedir Borgese, s. 117.

içinde yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir⁴⁵. Bu çerçevede 1992 tarihli Rio Konferansı sırasında kabul edilen Gündem 21 özel bir önem taşır. Gündem 21 “esnek hukuk belgesi” niteliğindedir⁴⁶. Gerek kaleme alınış biçimi, gerekse içerdiği yükümlülüklerin niteliği itibarıyla, uluslararası andlaşmalardan farklı bir kategori oluşturan bu türden işlemlere, uluslararası çevre hukukunda yaygın olarak yer verilmektedir⁴⁷. 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi ile 1992 tarihli Rio Bildirgesi bu nitelikteki önemli belgelerdir. Deniz çevresinin korunmasına ilişkin bölgesel işbirliği programlarında da, eylem planı adı altında esnek hukuk niteliğinde belgelerle düzenlemeler yapıldığı ve söz konusu belgelerde yer alan ilke ve kavramların, zaman içinde daha sıkı hukuksal standartlar oluşturulmasına zemin hazırladığı gözlenmektedir.⁴⁸ Uluslararası uygulamada, uluslararası andlaşmalar hukukunun temsilcilerin yetkisine, andlaşma metninin hazırlanmasına ve kabulüne, andlaşmaların ülkesel etkisine, geriye yürümezliğine,

⁴⁵ Bu sözleşme ve belgeler sayıca çok olmakla beraber, belli başlı sözleşmelere örnek olarak MARPOL 1973/78 olarak da anılan, “Gemilerden Kaynaklanan Kirliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, 1972 tarihli “Atıklar ve Öteki Maddelerin Batırılmasından Doğan Deniz Kirliliğinin Önlenmesi Londra Sözleşmesi”, 1971 tarihli RAMSAR Sözleşmesi- “Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme”, 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Kalıtının Korunması Sözleşmesi”, 1973 tarihli CITES “Tehlikedeki Yaban Fauna ve Flora Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme”, 1989 tarihli “Tehlikeli Atıkların Sınırlanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Basel Sözleşmesi”, 1992 tarihli OPRC “Petrol Kirliliğine Karşı Hazırlıklı Olma, Müdahale ve İşbirliğine İlişkin Sözleşme” örnek olarak sayılabilir.

⁴⁶ Yerine göre “esnek hukuk belgesi”, “bağlayıcı olmayan andlaşma”, “bağlayıcı olmayan belge”, “siyasal andlaşma”, “moral andlaşma”, “biçimsel olmayan andlaşma”, “centilmenler andlaşması”, “andlaşma niteliği taşımayan çok yanlı işlem” veya “bağıtdışı birlikte işlemler” şeklinde, birbirinden farklı şekilde anılan belgelerin niteliğine ilişkin görüşler için bakınız Arsava Füsün (1985), “Soft Law”, Birleşmiş Milletler Türk Yılı, s.41-52, Bothe Michael (1980), “Legal and Non-Legal-Norms: A Meaningful Distinction in International Relations”, NYIL, s.65-95, Chinkin C.M.(1989), “The Challenge of Soft-Law; Development and Change in International Law”, ICLQ, s.851, Schacter Oscar (1977), “The Twilight Existence of Nonbinding International Agreements”, AJIL, s.296-304, Alpkaya Gökçen (1996), AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları, İstanbul, Kavram Yayınları.

⁴⁷ Devletler işbirliği yönündeki iradelerini andlaşmalar aracılığıyla ortaya koyabilecekleri gibi, esnek hukuk belgesi oluşturma yolunu da tercih edebilirler. Devletler kendileri için andlaşmalar ölçüsünde kısıtlayıcı yükümlülük doğurmayan, belli ölçüler içinde, esnek hareket edebilmelerine olanak sağlayan bu türden belgeleri kabul etmek konusunda fazla tereddüt etmemektedirler. Yükümlülüklerin kapsamı ve yerine getirilme zamanını taraf devletlerin iradesine bırakan, öte yandan tarafları işbirliği ortamı içinde tutarak ilgili konuda uluslararası düzenlemelerin geliştirilme ve pekiştirilmesine imkan sağlayan bu belgeler, devletlerin küresel, bölgesel veya ikili ilişkilerini düzenlerken başvuracakları ve aralarındaki farklılıkların uzlaştırılması ve ihtilafların çözülmesine ortam sağlayan süreçler oluşturdukları için, uluslararası ilişkilerin sürdürülmesinde önemli işlevler görmektedirler.

⁴⁸ Birnie Patricia (1992), “International Environmental Law: Its Adequacy for Present and Future Needs”, Hurrell Andrew/Kingsbury Benedict (eds.), The International Politics of the Environment: Actors, Interests and Institutions, Oxford, Clarendon Press, s.53.

andlaşmaların çatışmasına, çekince ve yorum bildirimini uygulamasına ve andlaşmaların yorumuna ilişkin kimi kurallarının, esnek hukuk belgeleri bakımından da geçerli olduğu kabul edilmektedir.⁴⁹ Bunun yanısıra esnek hukuk belgelerinin hukuksal bir ilke olan iyiniyet ilkesine tâbi olduğu kabul görmekte, bu türden bir belgeye taraf olan bir devletin, daha sonra o belge yokmuş gibi davranamayacağı, belgede öngörülen yüklenimlerle bağlı olması gerektiği öngörülmektedir⁵⁰.

Sekizyüz sayfadan oluşan ve gelecek yüzyıl için hazırlanan bir eylem planı niteliğindeki Gündem 21, Brundtland Komisyonu'nun çabalarına uygulamada anlam vermek üzere tasarlanmıştır. Gündem 21 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önceliklerinin uzlaştırılmasına yönelik olarak hazırlanmış ve yaşama geçirilmesi hükümetlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Gündem 21'e göre sanayileşmiş ülkelerin istekleri enerji, ulaşım, ekonomi, tarım ve ticaret politikaları alanında, gelişmekte olan ülkelerin istekleri ise yoksullukla mücadele, nüfus politikası, sağlık, eğitim, tarım, kırsal gelişme politikası, atıkların depolanması ve yok edilmesi alanlarında yoğunlaşmaktadır⁵¹. Gündem 21'in kısaca "Okyanusların Korunması ve Yönetimi" olarak anılan 17. Bölümü ise, deniz çevresinin korunmasına yönelik politikalara, geleceğe yönelik uzun dönemli stratejilere yer veren geniş kapsamlı bir uzlaşma belgesidir⁵².

BMDHS, Gündem 21 Bölüm 17 için temel bir hukuksal zemin oluşturmaktadır; "deniz ve kıyı çevresinin kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için BMDHS'nde devletler için tanımlanmış olan hak ve yükümlülükler, uluslararası düzeyde geçerli olan temel düzenlemelerdir" şeklindeki ifade, Gündem 21 Bölüm 17'nin başlangıç hükümlerinde yerini almıştır. Bu iki belge arasındaki etkileşim Gündem 21'in 17.22, 17.31, 17.44, 17.49, 17.50, 17.69 ve 17.78 sayılı paragraflarında da, "BMDHS hükümleri uyarınca" şeklindeki ifadelerle vurgulanmaktadır. Bu iki metin arasındaki etkileşim iki yönlüdür. Gündem 21'in 17. Bölümü uygulanırken BMDHS hükümleri ne denli önem taşıyorsa, BMDHS'nin uygulanması sırasında da Gündem 21'in genel ilkelerinin ve yaklaşım

⁴⁹ Bağıt dışı birlikte işlemler kategorisi içinde yer verilen esnek hukuk belgelerine atfedilecek hukuksal değer konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Alpkaya, s. 35-50.

⁵⁰ ibid.

⁵¹ Kaplan, s. 127.

⁵² Gündem 21 17. Bölümü "Okyanusların, kapalı ve yarı-kapalı denizler de dahil olmak üzere her türlü denizin ve kıyı alanlarının korunması ve bunların canlı kaynaklarının korunması, rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi" şeklinde uzun bir başlık altında düzenlenmiş olan, 32 sayfa, 136 paragraftan oluşan bir metindir. Metin için bkz. United Nations, A/CONF:151/26 (Vol.II), Conference on Environment and Development, 3-14 June 1992, 13 Ağustos 1992 http://www.un.org/Depts/los/consultative_process/documents/A21-Ch17.htm, (15.01.2005 itibarıyla). Metnin Türkçe başlıkları için bkz. Mengi A./Algan N. (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 23-25.

biçiminin dikkate alınması gerekmektedir. Biri çok taraflı uluslararası andlaşma, diğeri esnek hukuk belgesi olan bu iki belge arasındaki etkileşime, BM Genel Sekreteri'nin yıllık raporları ile Rio Konferansı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu raporlarında da yer verildiği görülmektedir⁵³.

BMDHS hazırlandığı dönemde çevre politikasına hâkim olan ve esas olarak Stockholm süreci tarafından şekillenmiş bir anlayışın etkisi altında kaleme alınmış, deniz çevresinin korunması için sektörel yaklaşımları yeterli gören bir bakış açısını yansıtmaktadır. Deniz çevre sorunları ile mücadele için önleme ve zarar vermeme ilkeleri çerçevesinde hükümler içermektedir. Söz konusu yaklaşım Stockholm Bildirgesi'nin ilgili maddelerinde de benzer bir biçimde yer alır⁵⁴. 1992 tarihli Rio Konferansı'nda, çevre politikaları alanında önleme ilkesinin yetersizliği ortaya konulmuş ve çevre sorunlarını önlemede, proaktif davranma olanağı veren ihtiyat ilkesi benimsenmiştir. İhtiyat ilkesi (*precautionary principle*), önleme ilkesinden bir adım daha ileri giderek, yapılacak ekonomik faaliyetlerle, muhtemel çevresel etkiler arasındaki nedensellik bağının kesin bilimsel verilerle kurulmasını beklemeden, muhtemel çevre zararları için önlemler alınmasını gerektiren bir ilkedir⁵⁵. İhtiyat ilkesine, Rio Bildirgesi 15. ilkede yer verilmiştir. Bu düzenlemede, çevrenin korunması için devletlerin, olanakları elverdiğince ihtiyat ilkesini uygulamaları öngörülmekte, ciddi ve geri dönülmez çevre zararlarının ortaya çıkma tehlikesi söz olduğu durumlarda, bilimsel verilerde kesinlik olmamasının çevre zararlarını önlemeye yönelik tedbirlerin alınmasını geciktirme veya erteleme sebebi olmaması gerektiği belirtilmektedir. Benzer düzenlemelere 1992 İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde de yer verilmiştir⁵⁶. Deniz

⁵³ Yankov Alexander (2001), "The Law of the Sea Convention and Agenda 21: Marine Environment Implications", International Law and Sustainable Development, Boyle Alan-Freestone D. (eds.), Oxford University Press, s. 277.

⁵⁴ bkz. Stockholm Bildirgesi Prensip 6,7, 21, 22 ve 24.

⁵⁵ İhtiyat ilkesi, önleme ilkesinin en gelişmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir ekonomik faaliyet ile muhtemel çevre zararı arasındaki nedensellik bağı mutlak veya kesin olarak tasavvur edilemiyorsa; diğer bir deyişle, bilimsel olasılık hesaplarında bir belirsizlik varsa, ihtiyat ilkesinin katı bir biçimde yorumlanması halinde söz konusu faaliyetin tamamıyla yasaklanması, esnek bir şekilde yorumlandığı takdirde ise ekonomik faaliyet ile çevresel riskler arasında denge kurulma yoluna gidilerek, çevresel risklerin kontrolüne yönelik tedbirler alınması söz konusu olacaktır. İhtiyat ilkesinin güçlendirilmiş, pekiştirilmiş şekilde uygulanması durumunda ispat külfetini tersine çevirme olasılığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre, yapılması planlanan herhangi bir faaliyetin çevresel etkileri bilimsel bir kesinlik içinde öngörülemiyorsa, söz konusu eylemi yapacak olan kişi bu eylemin çevreye zarar vermeyeceğini kanıtlamak durumunda bırakılmakta, kanıtlayamıyorsa faaliyet önerisinden vazgeçmesi öngörülmektedir. İhtiyat İlkesini derinlemesine inceleyen eser için bkz. Turgut Nükhet (1998) Çevre Hukuku, Savaş Yaynevi, Ankara, s. 306-340.

⁵⁶ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin giriş bölümünde "biyolojik çeşitliliğin önemli ölçüde azalması veya yok olması tehdidi söz konusu olduğunda, tam bir bilimsel kesinlik

çevresinin korunması çerçevesinde Gündem 21' in 17. Bölümü 22. paragrafında da ihtiyat ilkesine yer verilmiş, bu çerçevede ÇED, çevre dostu teknolojiler, atık yönetiminde geri dönüşüm ve arıtma gibi süreçlere vurgu yapılmıştır. İhtiyat ilkesinin henüz gündemde olmadığı bir dönemde kaleme alınan BMDHS'nin özellikle ÇED' e ilişkin hükmünün ihtiyat ilkesi ile etkileşim içerisinde uygulanması anlamlı olacaktır.

BMDHS'nin başta 194. maddesi olmak üzere XII. Kısımının çeşitli hükümlerinde kirlenme kaynaklarının çeşidine ve deniz alanlarının tâbi olduğu hukuksal rejimin özelliklerine göre, kıyı devletlerine yasal ve idarî önlemler alma imkânı verilmektedir. Söz konusu düzenlemelerde, çevre sorunlarına bütüncül bir yaklaşım önerilmemekte, parçalı ve sektörel bir çerçeve içinde kalınmaktadır. Çevre politikaları alanında, özellikle 1992 Rio Konferansı'nın etkisiyle, entegrasyon ilkesi öne çıkmıştır. Entegrasyon ilkesi sektörel yaklaşımların sektörler arası çatışmaları önlemede veya eşgüdümü sağlamada yetersiz kaldığı, çevre sorunlarının önlenmesinde teknik, ekonomik ve sosyal sektörlerin bir arada düşünülmesi halinde doğru çözümler üretilebileceğini öngörmektedir⁵⁷. BMDHS'inde yer almamış olan entegrasyon ilkesine, Gündem 21 in 17. Bölümü'nde çeşitli içeriklerle yer verilmektedir. Buna göre, deniz çevresinin korunmasına ilişkin önlemler genel çevre politikaları, sosyal ve ekonomik kalkınma politikaları çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım içinde ele alınmalıdır⁵⁸. Temiz teknolojiler için ekonomik kolaylıklar sağlanması, özellikle gelişmekte olan ülkelere özgü olmak üzere kıyılarda yerleşen nüfus kesimlerinin yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelik önlemler, entegrasyon ilkesinden esinlenen yaklaşım tarzlarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁹ Rio sürecini etkisi altına alan kuşak içi ve kuşaklararası eşitlik ilkesi ve adaletin gözetilmesi gibi kavramsal açılımların, Gündem 21 17' nin uygulanmasını, dolayısıyla BMDHS hükümlerinin yorumunu da, entegrasyon ilkesi çerçevesinde olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir⁶⁰.

V. DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASI VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Sözleşme'nin deniz çevresinin korunması ve muhafazasına ilişkin hükümlerinin uygulanması ve yorumuna ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkların, barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi, bu konuda Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 33. maddesinde yer alan yöntemlere başvurulması

bulunmamasının bu tehdidi önleyecek veya en aza indirgeyecek tedbirleri ertelemek için bir gerekçe olarak kullanılmaması gerektiğini de kaydederek" şeklindeki ifade yer almaktadır. Önsöz, 9. Cümle.

⁵⁷ Entegrasyon ilkesi konusunda bkz. Turgut, s. 189-192, Budak Sevim (2000), Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, İstanbul, Bülke Yayınları s. 46-48.

⁵⁸ Gündem 21, 17.22 (c).

⁵⁹ Gündem 21, 17.22 (d) ve (e).

⁶⁰ Yankov, s. 277.

öngörülmektedir.(BMDHS md.279) Sözleşme'nin "Bağlayıcı Kararla Sonuçlanan Zorunlu Usuller" başlıklı bölümünde (XV. Kısım Bölüm 2) yer alan zorunlu yargı ve hakemlik süreçleri ise, uyuşmazlığın, uzlaştırma veya diğer herhangi bir yöntemle çözülemediği durumda devreye girecektir.(BMDHS md.286)⁶¹ BMDHS'de zorunlu yargıya ilişkin düzenleme, sözleşme metni içinde yer almakta ve sözleşmeye taraf olma durumuna bağlı olarak ilgili devletleri bağlamaktadır⁶². Söz konusu düzenleme uluslararası hukuk ile barış ve güvenliğin gelişimi bakımından büyük bir adım olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Boutros Gali'nin de belirttiği gibi öngörülen bu sistemin önümüzdeki yıllarda, Birleşmiş Milletler sisteminin tümü için benimsenmesi halinde, uluslararası hukukun insicamlı ve bütüncül şekilde uygulanması bakımından, önemli bir gelişme kaydedilmiş olacaktır⁶³

Zorunlu yargı söz konusu olduğunda, yetkili yargılama merciinin seçilmesi konusunda taraf devletlere geniş olanaklar tanınmaktadır. Taraf devletler, BMDHS'nin XV.Kısım gereği kurulmuş olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (UDHM)⁶⁴, Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Sözleşme'nin VII.Ek'ine uygun olarak oluşturulan ad hoc hakem mahkemesi veya Sözleşme'nin VIII.Ek'ine uygun şekilde oluşturulan özel hakem mahkemesinden hangisini istiyorlarsa ona yetki verebilirler. Önemli olan bu seçeneklerden hangisini kullanmak istedikleri konusunda, Sözleşme'yi imzalama, onaylama, katılma anında veya daha sonraki bir tarihte, yazılı bildirimde bulunmalarıdır.(BMDHS md.287 f.1). Herhangi bir uyuşmazlık

⁶¹ Sözleşme müzakereleri sırasında bazı uyuşmazlıkların zorunlu yargı yöntemlerinin kapsamı dışında tutulması uygun görülmüştür. Deniz alanlarının sınırlandırılması veya askeri faaliyetlere ilişkin uyuşmazlıklar, Güvenlik Konseyi'nin elinde olan konular, münhasır ekonomik bölgede yer alan balıkçılık ve bilimsel araştırma faaliyetlerine ilişkin uyuşmazlıklar başta olmak üzere, ayrıntıları Sözleşme'nin 297 ve 298. maddelerinde düzenlenen alanlarda zorunlu yargı usulleri sınırlandırılmıştır.

⁶² 1958 yılında Cenevre'de yapılan I. Deniz Hukuku Konferansı sırasında da benzer bir zorunlu yargı mekanizması oluşturulmuş, ancak ilgili düzenleme, ana sözleşmelerin kapsamı içinde değil, "Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümüne İlişkin İhtiyari Protokol" başlıklı ek bir protokolle yapılmıştır. Ek protokole taraf olup olmamak devletlerin iradesine bırakıldığı ve az sayıda devlet zorunlu yargı yolunu benimsediği için, etkili bir uygulama söz konusu olamamıştır. Pazarıcı (2003), s. 291.

⁶³ Borgese, s. 116.

⁶⁴ BMDHS ile kurulması öngörülen UDHM, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından da kabul edildiği üzere, deniz hukuku uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde başlıca öneme sahip olan uluslararası bir mahkemedir. 1996 yılında Hamburg'da faaliyetlerine başlamıştır. Mahkeme'nin kuruluş ve çalışma esasları BMDHS'nin VI. Ek'inde yer alan 41 maddelik "Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi Statüsü" ile belirlenmiştir. UDHM, BMDHS nin içeriğine ilişkin bütün uyuşmazlıklar bakımından yetkili kılınabileceği gibi, BMDHS dışındaki sözleşmelerin uygulanması ve yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıklar bakımından yetkilendirilebilir (BMDHS md. 282). ITLOS, Informal Meeting of Legal Advisers of Ministries of Foreign Affairs, Statement by Wolfrum Rüdiger, 24 Ekim 2005, <http://www.itlos.org/> 12.12. 2006 itibarıyla, s. 8, 9.

söz konusu olduğunda yetki durumu, tarafların bildirimleri esas alınarak çözümlenecektir.⁶⁵

Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerine ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesi, deniz hukuku ile uluslararası çevre hukuku ile ilgili olan, her iki hukuk alanındaki bilgi birikiminin ve hukuk uygulamasının önem taşıdığı bir konudur. UAD bugüne dek çekişmeli uyuşmazlıklarda verdiği yargı kararları ve danışma görüşleri yoluyla gerek deniz hukuku, gerekse genç bir hukuk dalı olan uluslararası çevre hukuku alanında temel ilke ve kavramlara açıklık getiren bir içtihat oluşturmuş bulunmaktadır.⁶⁶ Söz konusu bu birikim BMDHS'nin deniz çevresinin korunması ve muhafazasına ilişkin hükümlerine ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesi sırasında, yalnızca UAD için değil, UDHM ve hakemlik mahkemeleri bakımından da yol gösterici olacaktır.

Deniz çevresinin korunmasına ilişkin uyuşmazlıklarda uluslararası hukukun genel konuları da önem taşır, özellikle deniz çevresinin korunmasına ilişkin çok taraflı uluslararası anlaşmaların sayıca giderek artması ve bu anlaşmalarda BMDHS'de yer alan uyuşmazlıkların çözümlenmesine ilişkin mekanizmanın kullanılma eğiliminin ortaya çıkması⁶⁷, anlaşmalar hukukuna ilişkin bilgi birikimi ve deneyimin önemini giderek arttırmaktadır. Bunun yanı sıra sorumluluk hukukuna ilişkin gelişmeler de deniz çevresinin korunmasına ilişkin uyuşmazlıklarda, merkezi bir öneme sahiptir. Uluslararası hukukun genel konuları bakımından da, USAD (Uluslararası Sürekli Adalet Divanı) dönemini de içine alacak şekilde

⁶⁵ BMDHS XV.Kısım'da yer alan zorunlu yargı sürecinin, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden itibaren bugüne dek sadece yedi uyuşmazlık bakımından gündeme geldiği kaydedilmektedir. Churchill Robin R. (2006) "Some Reflections on the Operation of the Dispute Settlement System of the UN Convention on the Law of the Sea During Its First Decade", *The Law of the Sea, Progress and Prospects*, Oxford University Press, Freestone D./Barnes R./Ong D.M.(eds.), s. 388-416.

⁶⁶ UAD deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin davalarda karasuları, açık denizler, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı, adalar, körfezler, bitişik bölge gibi konularda devlet uygulamalarında ve uluslararası mahkemelerde temel alınan tutarlı bir içtihat oluşturmanın yanı sıra, çevre hukuku alanında da 1996 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun talebi üzerinde verdiği Nükleer Silahlar konusundaki danışma görüşünde ve nihayet 1997 yılında karara bağladığı Gabcikovo Nagymaros Kararı'nda çevre hukukunun temel ilkelerine, özellikle sürdürülebilir kalkınma ilkesini ele almaktadır. Kwiatkowska, Barbara (1999) "The Contribution of the International Court of Justice to the Development of the Law of the Sea and Environmental Law", *RECIEL, ICJ and Law of the Sea*, Volume 8, Issue 1, Blackwell Publishers, s. 11. Gabcikovo Nagymaros Kararı'na ilişkin Türkçe bir çalışma için bkz. Güneş Şule, "Gabcikovo-Nagymaros Davası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, Cilt 55, Sayı 2, s. 91-116.

⁶⁷ Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak BMDHS ile getirilen düzenlemelerin uygulanmasını öngören çok taraflı uluslararası anlaşmaların sayısı 2006 yılı itibarıyla yediye ulaşmış bulunmaktadır. Bkz. Treves, Tulio (2006), "A System for Law of the Sea Disputes", *The Law of the Sea, Progress and Prospects*, Oxford University Press, Freestone D./Barnes R./Ong D.M.(eds.), s. 417-432.

neredeyse seksen yılı aşan bir içtihat oluşturma geleneği, bugüne kadar sürdürülmektedir. Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, UAD'nın BMDHS'ye ilişkin uyumsuzluklarda önemli bir rol oynamaya devam edeceği ileri sürülebilir. Bununla beraber deniz hukuku uyumsuzluklarını çözmek üzere oluşturulmuş bulunan UDHM'nin de bu alanda önemli bir işlev görmesi beklenmektedir. Bu iki mahkeme arasındaki etkileşimin nasıl bir yön alacağı konusunda kesin bir öngöründe bulunmak şu an için mümkün görünmemekle beraber, deneyimli hukukçular, deniz çevresinin korunmasına ilişkin uyumsuzluklarda, uyumsuzluk konusunun uluslararası hukukun genel konularına ilişkin boyutlar içermesi halinde, köklü bir içtihat geleneği olan ve Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organı niteliğindeki⁶⁸ UAD'nın, bu niteliği ağır basmayan uyumsuzluklarda ise, UDHM'nin daha işlevsel katkılar yapabileceğini ileri sürmektedirler.⁶⁹

BMDHS'nin yürürlüğe girmesinden sonra kurulan UDHM kararlarına bakıldığında⁷⁰, Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerine, 290 madde 5. fıkra çerçevesinde ihtiyati tedbir kararları çerçevesinde yer verildiği,⁷¹ 292. madde gereği bakılan davalarda ise -bu davaların büyük çoğunluğu kıyı devletinin balıkçılık haklarının ihlali ile ilgili olmakla birlikte- deniz çevresinin korunmasına yönelik mülahazaların ön planda tutulmadığı görülür.⁷²

UDHM, Southern Bluefish Tuna (SBT) kararında, deniz canlılarının korunmasını, deniz çevresinin korunması ve muhafazasının bir unsuru olarak

⁶⁸ Birleşmiş Milletler Andlaşması 92. madde hükmüne göre: "Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler'in başlıca idari organıdır. Divan, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın Statüsü'ne dayanır ve işbu Andlaşma'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturan Statü'ye uygun olarak çalışır".

⁶⁹ Kwiatkowska, s. 13.

⁷⁰ UDHM bugüne dek sadece Saint-Vincent ve Grenad ile Gine arasındaki "Saiga Gemisi Davası" ile Şili ile Avrupa Topluluğu arasındaki "Güneydoğu Pasifik Okyanusu'nda Yer Alan Kılıçbalığı Stoklarının Sürdürülebilir İşletilmesi ve Korunması Davası" bakımından esasen inceleme yapmıştır. (Listedeki sıralamaya göre 2 ve 7 numaralı davalar) Bunun dışında ele alınan 4 dava ihtiyati tedbir, 9 dava ise geminin durdurulmasına acilen son verilmesine ve mürettebatının acilen serbest bırakılmasına ilişkindir. (Listedeki sıralamaya göre 3,4, 10 ve 12 numaralı davalar ihtiyati tedbir, 1, 5, 6, 8, 9, 11,13, 14, 15 numaralı davalar ise acilen serbest bırakılma davalarıdır) UDHM tarafından ele alınan davaların listesi için bkz. http://www.itlos.org/cgi-bin/cases/list_of_cases, 7 Ağustos 2007 tarihi itibarıyla.

⁷¹ UDHM'nin zorunlu ve tekeli yargı yetkisi, ihtiyati tedbir kararı alınmasına ilişkin uyumsuzluklar (BMDHS md.290 f.5) ile bir geminin durdurulmasına acilen son verilmesine ve mürettebatının acilen serbest bırakılmasına ilişkin uyumsuzluklar (md.292) bakımından söz konusu olmaktadır. Bunun yanısıra, uluslararası deniz yatağına ilişkin uyumsuzluklar bakımından da UDHM zorunlu yetki kullanabilmektedir. Pazarcı, Hüseyin (2000), Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 63.

⁷² Schwarte Christoph (2004), "Environmental Concerns in the Adjudication of the International Tribunal for the Law of the Sea", Georgetown International Environmental Law Review, Spring 2004, s. 2, 3.

kabul etmektedir. Japonya'nın, deneysel çalışma adı altında, nesli tükenmekte olan ancak ekonomik yönden önemli bir değere sahip olan SBT ile ilgili olarak, 1993 yılında Avusturalya ve Yeni Zelanda ile yapmış olduğu anlaşmayı ihlal edecek şekilde faaliyetlere başlaması ve Avusturalya ile Yeni Zelanda'nın bu uygulamaya itiraz etmesi üzerine konu yargıya intikal etmiştir. Hakemlik mahkemesi oluşuncaya dek geçen süre zarfında, BMDHS md.290/f.5 gereği ihtiyati tedbir talebini inceleyen UDHM, tarafların ileri sürdükleri bilimsel veriler konusunda nihai bir değerlendirme yapmaktan kaçınmış olsa da, SBT stoklarının tarihte görülen en düşük seviyeye düştüğünü kaydederek, önceden kararlaştırılmış olan toplam avlanma sınırlarının üstüne çıkılmaması ve bu türün korunması için koruma önlemleri alınması gerektiği gerekçesi ile Japonya'nın faaliyetlerine sınırlama getirmiştir. Avusturalya ve Yeni Zelanda'nın ihtiyat ilkesinin uygulaması ve Japonya'nın söz konusu faaliyetinin deniz çevresine zarar vermediğini ispatlamasına yönelik talebine yönelik olarak ise, UDHM bu ilkeyi açıkça uygulama yoluna gitmemiş olmakla birlikte, Japonya'nın eylemlerine getirmiş olduğu sınırlandırma, karar verirken bu ilkeyi gözardı etmemiş olduğunu ortaya koymaktadır.⁷³

UDHM, İrlanda Denizi'nin İngiltere tarafında kalan, Sellafeld bölgesinde yer alan bir nükleer tesiste gerçekleştirilecek olan ek bir faaliyetin, telafisi imkansız çevre zararlarına yol açacağı gerekçesiyle, İrlanda tarafından Birleşik Krallık aleyhine açılan Mox Plant Davası'nda ise, davanın kısa bir süre zarfında hakem mahkemesi tarafından esastan inceleneceği gerekçesi ile ihtiyati tedbir kararı vermekten kaçınmıştır. UDHM kararında, BMDHS'nin XII. Kısmı'nda yer alan işbirliği yükümlülüğüne ilişkin hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak üzere, özellikle bilgi alışverişi, etki ve risklerin birlikte izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi çevre hukukunun usuli ilkelerinin uygulanması gerektiğini belirterek, tarafları yönlendirmekle yetinmiştir.⁷⁴ Dava sırasında İrlanda'nın, söz konusu faaliyetin deniz çevresine etkileri olmadığını ispat yükümlülüğünün İngiltere'ye yüklenmesi, dolayısıyla ihtiyat ilkesinin uygulanması talebi ile ilgili olarak UDHM, ihtiyat ilkesini açık bir şekilde uygulamaktan kaçınmış olmakla birlikte, işbirliği yükümlülüğüne ilişkin değerlendirmelerini yaparken, bu ilkeyi de gözardı etmeyen bir tutum içinde olduğu izlenimi uyandırmaktadır.⁷⁵

UDHM'nin BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin

⁷³ *Southern Bluefin Tuna Cases*, New Zealand v. Japan; Australia v. Japan, List of Cases, Number 3 and 4, 16 August 1999, International Tribunal for the Law of the Sea, Year 1999, http://www.itlos.org/cgi-bin/cases/list_of_cases, 14 Şubat 2004 itibarıyla.

⁷⁴ *The Mox Plant Case*, Ireland v. United Kingdom, List of Cases, Number 10, 3 December 2001, International Tribunal for the Law of the Sea, Year 2003. http://www.itlos.org/cgi-bin/cases/list_of_cases, 14 Şubat 2004 itibarıyla.

⁷⁵ Schwarte, s. 7.

hükümlerine ilişkin diğer önemli kararı, Johor Boğazları'nda Singapur tarafından ekonomik gerekçelerle yürütülen denizi doldurma yoluyla toprak elde etme (*land reclamation*) faaliyeti ile ilgilidir. Singapur'un, Johor Boğazları bölgesine isabet eden kesimde gerçekleştirmekte olduğu denizi doldurma faaliyetlerinin seyir güvenliği ve liman faaliyetlerini aksatacağı, aynı zamanda suyun akışını değiştirmesi nedeniyle erozyona ve su kalitesinin bozulmasına yol açacağı ve nihayet mangrove ormanları, deniz yosunları, mercan ve balıklar üzerinde olumsuz etkiler yaparak deniz ekosisteminin bozulmasına neden olacağından kaygı duyan Malezya, UDHM'ye yaptığı başvuruda, Singapur'un söz konusu faaliyeti ile ilgili kendisinden görüş almadığını, ÇED sürecini sağlıklı ve katılımcı bir şekilde yürütmediğini iddia etmiş, UDHM'nin SBT kararındaki yaklaşımına atıfta bulunarak ihtiyati tedbir kararı verilmesini talep etmiştir. Singapur ise söz konusu iddiaları red etmiş, Malezya ile işbirliğine hazır olduklarını kanıtlama yolunu seçmiştir. UDHM ise bu davada da, Mox Plant Kararı'nda olduğu gibi BMDHS'nin XII. Kısım'ında yer alan devletlerin işbirliği yükümlülüğünün içeriğini doldurmaya ve tarafları biraraya gelerek soruna birlikte çözüm bulmaya yönlendiren bir karar vermiştir. İşbirliği yükümlülüğünün içeriği ve boyutları konusunda Mox Plant kararında olduğundan daha da ileri gidilerek sadece bilgi değişimi ile sınırlı olmayan, uyumsuzluk konusu olan faaliyetten etkilenme ihtimali olan devletlere, karar süreçlerine aktif katılım olanağı tanıyan anlayış, BMDHS hükümlerinin bir gereği olarak ortaya konulmuştur.⁷⁶

SONUÇ

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması uluslararası hukukun diğer birçok alanında olduğu gibi deniz hukuku alanında da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Birleşmiş Milletler öncülüğünde, 1958 ve 1960 yıllarında gerçekleştirilen Birinci ve İkinci Deniz Hukuku konferanslarının ardından yapılan Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı sonucu, 'Okyanusların Anayasası' olarak da anılan BMDHS kabul edilmiştir. 1972 Stockholm Konferansı'ndan sonra yapılmış olan BMDHS, deniz çevresinin korunmasına yönelik kurallar bakımından genel bir çerçeve oluşturmuş ve kendisinden sonra bu alanda yapılan diğer anlaşmaları ve ülke uygulamalarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Deniz çevresinin korunmasına ilişkin uygulamaların, çevre hukuku alanında uygulanmaya başlanan sürdürülebilir kalkınma ilkesi başta olmak üzere, entegrasyon ilkesi, ihtiyat ilkesi gibi ilkelerle ilişkilendirilmesi zorunlu hale gelmiştir. BMDHS'nin ilgili hükümlerinin gereksinimlere

⁷⁶ *Case Concerning Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor, Malaysia v. Singapore*, List of Cases No.12, 8 October 2003, International Tribunal for the Law of the Sea, Year 2003. http://www.itlos.org/cgi-bin/cases/list_of_cases, 14 Şubat 2004 itibarıyla.

cevap verebilmesinde, söz konusu ilkelere yer veren içeriği ile Gündem 21 Bölüm 17 önemli bir potansiyel taşımaktadır. Gündem 21 in 17. Bölümü bir taraftan BMDHS ile önemli paralellikler içermekte, öte yandan BMDHS'nin güncel ilkeler çerçevesinde yorumlanmasına katkıda bulunmaktadır. Gündem 21 ile sağlanan kavramsal açıklıklar, BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinin günün gereklerine uygun bir şekilde yorumlanmasına katkıda bulunmakta, deniz çevresinin korunmasına ilişkin önlemlerin çerçevesini zenginleştirmektedir.

BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinin, çevre hukukuna ilişkin gelişmelere uygun bir şekilde tüm potansiyeli ile yorumlanması, açık ve belirgin hale getirilmesi, uygulamada karşılaşılan en temel güçlüklerden biridir. BMDHS hükümleri içinde andlaşma hükümlerinin uygulanmasında ortaya çıkabilecek yorum farklılıklarının giderilmesi, andlaşma hükümlerine açıklık ve berraklık getirilmesi, taraf devletlerin andlaşmanın yorumu ve uygulanmasına yönelik olarak karşılaştıkları sorunlara birlikte çözüm bulmalarını sağlamak üzere, taraf devletlerin tümünün düzenli aralıklarla biraraya gelmesine olanak veren, sürekliliği olan yapı ve süreçler oluşturulmamıştır.⁷⁷ Bu durum karşısında BMDHS'nin deniz çevresinin korunması ve muhafasına ilişkin hükümlerine açıklık getirilmesinde doktriner çalışmalar yanında yargı kararlarına önemli işlevler düşecektir. USAD döneminden itibaren neredeyse seksen yılı aşan bir içtihat geleneğini sürdürmekte olan UAD'nın, deniz hukuku ve çevre hukuku alanındaki mevcut deneyimi, BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına yönelik hükümlerinin açıklığa kavuşması ve billurlaşmasında doğal bir otorite ve ağırlık taşıyacaktır. Yeni bir mahkeme olan ve kendine özgü bir içtihat geleneği henüz oluşmamış olan UDHM kararlarının, BMDHS'nin çerçeve nitelikte olan hükümlerinin belirgin hale getirilmesi bakımından sağladığı katkı bugün için yetersiz bir düzeyde kalmaktadır. UDHM'nin ihtiyati tedbir taleplerine yönelik olarak verdiği kararlar, uyuşmazlıkların esasına yönelik olmadıkları ve kısa zaman zarfında verildikleri için, deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinin tüm

⁷⁷ Oysa, uluslararası çevre hukukuna ilişkin çok taraflı andlaşmalarda, benzer sorunlarla mücadele etmek üzere, koordinasyonu sağlamakla görevlendirilen bir Sekreteryaya'nın bürokratik katkılarının eşlik edeceği, 'Taraflar Konferansı' (*Conference of Parties*) veya 'Taraflar Toplantısı' (*Meeting of Parties*) olarak adlandırılan yapılar oluşturulmuştur. İlgili sözleşmenin sağlıklı bir şekilde uygulanması ve gelişimi bakımından önemli bir diplomatik forum oluşturan bu yapı ve süreçler, andlaşmanın uygulanmasından kaynaklanabilecek sorunların kemikleşmeden önlenmesi ve taraflar arasında uzlaşma ortamına katkı sağlaması nedeniyle, 'Uyuşmazlıkların Önlenmesi' (*Dispute Avoidance*) bakımından da önemli işlev görmektedirler. Churchill R. Robin/ Ulfstein Geir (2000) "Autonomous Institutional Arrangements in International Environmental Agreements: A Little Noticed Phenomenon in International Law", AJIL, Vol. 94, s. 623-659. Boyle, Alan E. (1997) "UNCLOS, the Marine Environment and the Settlement of Disputes", *Competing Norms in the Law of Marine environmental Protection*, Ringbom Henrik (ed.), Kluwer Law International, s.241-242.

potansiyeli ile derinlemesine ele alınması mümkün olmamıştır. Bununla beraber bu kararlar, önümüzdeki yıllarda deniz çevresinin korunmasına yönelik hukuk kurallarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinin gerekli hale geleceği noktada, UDHM'nin bu konuya yönelik çalışmaların hakkını verecek bir hazırlık içinde olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

20. yüzyılda deniz çevresinin korunmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması ve etkin olarak uygulanması kolay olmamıştır. 21. yüzyılda da benzer zorluk ve sıkıntılar sona erecek gibi görünmemektedir. Denizlerin sürdürülebilir kullanımına ilişkin kuralların, uluslararası toplum tarafından yaygın kabul görmesinde BMDHS ile birlikte Gündem 21'in önemli katkı sağladığı ve yeni düzenlemelere ivme kazandırdığı görülmektedir. Aşılması gereken temel sorun, mevcut düzenlemelerin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi ve etkin şekilde uygulanmasıdır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV, Cavid (2003): Uluslararası Hukuk Açısından Deniz Yolu ile Taşımacılıktan Kaynaklanan Petrol Kirliliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı.
- ALGAN, Nesrin (1996): “Türkiye’nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslar arası Sözleşmeler”, Ekoloji, cilt 1, sayı 1-2, Çev-Kor Yayını, s. 111-115.
- ALPKAYA, Gökçen, (1996): AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları, İstanbul, KavramYayımları.
- ARSAVA, Füsün (1985): “Soft Law”, BM Türk Yıllığı, s.41-52.
- BAŞLAR, Kemal (1998): The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law, The Hague-Boston-London, Martinus Nijhoff Publishers.
- BENVENİSTİ E./ DOWNS G. W. (2007): “The Empire’s New Clothes: Political Economy and the Fragmentation of International Law”, Standford Law Review, Vol. 60, s. 1-29, <http://law.bepress.com/taul/wps/fp/art41> (2. Nisan.2007 itibariyle).
- BIRNIE, Patricia (1992): “International Environmental Law: Its Adequacy for Present and Future Needs”, Hurrell Andrew/Kingsbury Benedict (eds.), The International Politics of the Environment: Actors, Interests and Institutions, Oxford, Clarendon Press, s.53.
- BIRNIE P./BOYLE A. (1994): International Law and The Environment, New York, Clarendon Oxford University Press.
- BORGESE, Elizabeth Mann (1998): The Oceanic Circle: Governing the Seas as a Global Resource, United Nations University Press, New York.
- BOYLE, Alan E.(1985): “Marine Pollution Under the Law of the Sea Convention”, AJIL (American Journal Of International Law), Vol. 79, s. 347-372.
- BOYLE, Alan E. (1997:) “UNCLOS, the Marine Environment and the Settlement of Disputes”, Competing Norms in the Law of Marine environmental Protection, Ringbom Henrik (ed.), Kluwer Law International, s.241-256.

- BOYLE, Alan E. (2001): "Codification of International Environmental Law and the International Law Commission: Injurious Consequences Revisited", *International Law and Sustainable Development*, Boyle A. /Freestone D.(eds.), Oxford University Press, s. 61-85.
- BOTHE, Michael (1980): "Legal and Non-Legal-Norms: A Meaningful Distinction in International Relations", *Netherlands Yearbook of International Law*, s.65-95.
- BOZKURT, Enver (2007): *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, 4. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara, 1001 sayfa.
- BUDAK, Sevim (2000): *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası*, İstanbul, Büke Yayınları, 488 sayfa.
- BUZAN, Barry (1981): "Negotiating by Consensus. Developments in Technique at the UN Conference on the Law of the Sea", *AJIL*, Vol. 75, s. 324-348.
- CALDWELL, Lynton K. (1996): *International Environmental Policy; from the Twentieth to the Twenty-First Century*, Durham and London, Duke University Press.
- CAMINOS, H./MOLITOR Michael R. (1985): "Progressive Development of International Law and the Package Deal", *AJIL*, Vol. 79, No. 4, s. 871-890.
- CHINKIN, C.M. (1989): "The Challenge of Soft-Law; Development and Change in International Law", *ICLQ*, s.851.
- CHIRCOP, Aldo (1988): *Cooperative Regimes in Ocean Management: A Study in the Mediterranean Regionalism*, Dalhousie University, (Yayınlanmamış) JSD Thesis.
- CHURCHILL, Robin R. / ULFSTEIN Geir (2000): "Autonomous Institutional Arrangements in International Environmental Agreements: A Little Noticed Phenomenon in International Law", *AJIL*, Vol. 94, s. 623-659.
- CHURCHILL, Robin R. (2006): "Some Reflections on the Operation of the Dispute Settlement System of the UN Convention on the Law of the Sea During Its First Decade", *The Law of the Sea, Progress and Prospects*, Oxford University Press, Freestone D./Barnes R./Ong D.M.(eds.), s. 388-416.
- GÜNDÜZ, Aslan (1998): *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Geliştirilmiş 3.baskı*, Beta Yayınevi, İstanbul.

- GÜNEŞ, Şule (2001): "Karadeniz'de Çevresel İşbirliği, 1992 Bükreş Sözleşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 28, Sayı 3-4, s. 311-337.
- GÜNEŞ, Şule (2005): "Mediterranean Environmental Programme", Proceedings of the Seventh International Conference on the Mediterranean Coastal Environment, 25-29 October 2005, s. 95-102.
- GÜNEŞ, Şule (2006): "Gabcikovo-Nagymaros Davası", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 55, Sayı 2, s. 91-116.
- HURRELL, A./ KINGSBURY, B. (1992): The International Politics of the Environment: Actors, Interests and Institutions, Oxford, Clarendon Press.
- ITLOS, Informal Meeting of Legal Advisers of Ministries of Foreign Affairs, Statement by Wolfrum Rüdiger, 24 Ekim 2005, <http://www.itlos.org/> 12.12. 2006 itibariyle.
- ITLOS, List of Cases, http://www.itlos.org/cgi-bin/cases/list_of.cases.
- JENKS (1965), "Unanimity, the Veto, Weighted Voting, Special and Simple Majorities and Consensus as Modes of Decision in International Organisations", Cambridge Essays in International Law: Essays in Honour of Lord McNair, s. 56-61.
- KAPLAN, Ayşegül (1997): Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi, Ankara.
- KEATING, Michael (1993): Değişimin Gündemi, (çev), Ankara, TÇSV Yayını.
- KISS, Alexandre /SHELTON, Dinah (1994): International Environmental Law, 1994 Supplement, New York, Transnational Publishers.
- KNIGHT, G.-CHIU, H. (1991): The International Law of the Sea, Elsevier Publications, London.
- KWIATKOWSKA, Barbara (1999) : "The Contribution of the International Court of Justice to the Development of the Law of the Sea and Environmental Law", RECIEL, ICJ and Law of the Sea, Volume 8, Issue 1, Blackwell Publishers, s. 10-15.
- LEE, Luke T. (1993): "The Law of the Sea Convention and Third States", AJIL, Vol. 77, s. 541-568.
- LÜTEM, İlhan (1959): Deniz Hukukunda Gelişmeler, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, 137, Ankara.

- MENGİ, Ayşegül/ ALGAN, Nesrin (2003): Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara, 309 sayfa.
- MORELL, James B. (1992): The Law of the Sea, An Historical Analysis of the 1982 Treaty and Its Rejection by the United States, McFarland and Company Publishers, Jefferson, North Carolina and London, USA, 482 sayfa.
- OGLEY, Roderick (1996): "Between the Devil and the Law of the Sea: the Generation of Global Environmental Norms", The Environment and International Relations, Vogler John-Imber Mark F. (eds.), Routledge, London and New York, s. 155-170.
- ORTAK GELECEĞİMİZ RAPORU 1989) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, TÇSV Yayını.
- ÖZMAN, Aydoğın, (1984): 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayını.
- ÖZMAN, Aydoğın (1986): "Deniz Hukukunda Yeni Gelişmeler", Ege'de Deniz Sorunları Semineri, AÜ SBF Yayını, Ankara, s. 11-27.
- PAZARCI, Hüseyin (2000): Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara.
- PAZARCI, Hüseyin (2003): Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, Gözden Geçirilmiş 7.baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- SAV, Özden (2000): Akdeniz Deniz Çevresinin Korunması ve Bölgesel Bir Düzenleme Örneği, Turhan Kitabevi, Ankara.
- SCHACTER, Oscar (1977): "The Twilight Existence of Nonbinding International Agreements", AJIL, s. 296-304.
- SCHWARTE, Christoph (2004): " Environmental Concerns in the Adjudication of the International Tribunal for the Law of the Sea", Georgetown International Environmental Law Review, Spring 2004.
- SOROOS, Marvin S. (1999): "Global Institutions and The Environment: An Evolutionary Perspective" in Vig, N.J./Axelrod, R. S. (eds.)The Global Environment, Washington, Congressional Quarterly Inc. Press, s. 27-51.
- SUSKİND, L.E./SİSKİND, E./BRESLİN, W.J. (1990): Nine Case Studies in International Environmental Negotiation, The MIT-Harvard Public Disputes Program.

THE THIRD UNCLOS OFFICIAL RECORDS OF MEETINGS. Vol III,
Vol. V, Vol. VII.

TOLUNER, Sevin (1984): Milletlerarası Hukuk Dersleri, Genişletilmiş
Üçüncü Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul.

TREVES, Tulio (2006): “ A System for Law of the Sea Disputes”, The Law
of the Sea, Progress and Prospects, Oxford University Press, Freestone
D./Barnes R./Ong D.M.(eds.), s. 417-432.

TURGUT, Nükhet (1998) Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara.

YANKOV, Alexander (2001): “The Law of the Sea Convention and Agenda
21: Marine Environment Implications”, International Law and
Sustainable Development, Boyle Alan-Freestone D. (eds.), Oxford
University Press, s. 271-295.